

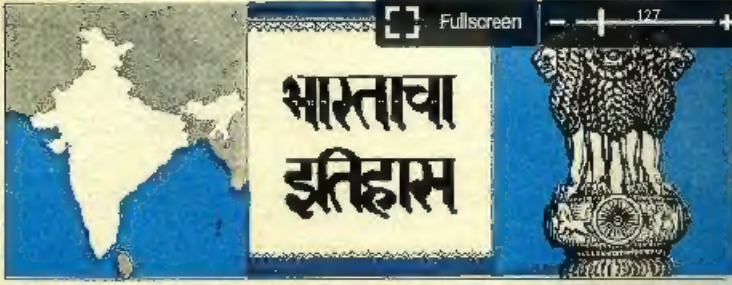
176

पद्मिनी

एप्रिल १९६६

75

देवागिरीच्या बांदव वंशाच्या कारकीर्दीत मराठ्यांच्या राजकीय, साहित्यिक, सांस्कृतिक व इतर परंपरांचा पाया पडला. परंतु अहमदनगराच्या हाती रामचंद्रदेव यांचा पराभव झाल्यावर त्यांच्या स्वातंत्र्यावर गदा आली. त्यानंतर मुघांनी नाळीस बघांतर नवायनी राज्याच्या किंवा त्यानंतरच्या मुसलमान राज्यांच्या दरबारी मराठे सरदार प्रमुख हुद्यावर कामे करू लागले. पुढे तर सतराव्या शतकाच्या उत्तरार्धात भारताच्या इतिहासात त्यांना अवस्थानच मिळाले. या शतकातच मराठ्यांना राजकीय व राष्ट्रीय दृष्ट्या एक महत्त्व आले. जातीय ऐक्याची स्थापना करण्याचे श्रेय छत्रपती शिवाजी महाराज यांनाच मिळते त्या ऐक्य-स्थापनेच्या कामी स्वातंत्र्यपूर्वी पुष्कळ कामगिरी झाली होती.

याला एक मुख्य कारण महाराष्ट्राची नैतर्गिक भूमि व परिस्थिति. खण्डापासून थोड्या अंतरावर पश्चिमेकडे दक्षिणेतर पसरलेला सख्खा पर्वत, पूर्वे पश्चिम पसरलेला विन्ध्य पर्वत व सातपुडा प्रांच्या रांगा, नर्मदा, तापी वगैरे नद्या व अनेकानेक अजिंक्य डोंगरी किड्यांचे नाळे ही सर्व महाराष्ट्राच्या रक्षणासाठी कारणीभूत झाली. खडकाळ जमीन व अवर्षण होतकीच्या उन्हाळ्याचा वापक. म्हणून मराठा जातीत त्यांचा आत्मविश्वास वाढला आणि स्वभाव निष्कण्ट व परिश्रमी. बाहेरीन स्वामिधान, साहस व वैर्य इत्यादि गुण पण त्यांच्या अंगी होते. ज्ञानेश्वर, एकनाथ, तुकाराम, संतर्भ रामदास इत्यादिकांनी समानांत विचारांची क्रांति घडवून आणली होती.

मानवाची सगता व समभाव यांचे बाळकडू संतांच्या वाणीच्या रूपे त्यांना मिळाले होते. राजकीय नैतन्य वेण्यास तेच मूळ कारण झाले. शिवाजीचे गुरु संतर्भ रामदास यांनी आपला सुप्रसिद्ध ग्रंथ 'दासबोध' लिहून धार्मिक व सामाजिक क्रांति घडवून आणली व राष्ट्रीय पुनर्जीवनाना मकम पावा भातला. पंधराव्या व सोळाव्या शतकांत निर्मिलेले बाळमय नवीन नैतन्य व जागरण उत्पन्न करण्यास सहाय्यक ठरले. सर्व महाराष्ट्राला स्वभाषेच्या व स्वसंस्कृतीच्या अभिमाना बरोबर आपण एक राष्ट्र भाहो याची जाणीव झाली ती सतराव्या शतकांत. त्यांना उपीव भासू लागली ती स्वतःच्या राज्याची. शिवाजी महाराजांनी ती पुरी केली. दिल्लीच्या बादशाहाने महाराष्ट्र पावाकांत केला तेव्हा शिवाजीच्या दोघां पराक्रमी मुळांनी लंबीरपणे बादशाहाच्या असंख्य सैन्याला तोंड दिले. कित्येक वेळे त्यांना शत्रूबरोबर युद्ध करावे लागले. पण शेवटी शत्रूची घमेड जिरली व मोघांचे दक्षिणेकडील साम्राज्य लिलखिले झाले. पेशव्यांच्या काळांत महाराष्ट्राचा भववा झेडा पूर्वेला कटक पर्यंत व उत्तरेला अटक पर्यंत फडकू लागला.

मुसलमान सुलतानांच्या दरबारांत मोठ-मोठ्या हुबावर कामे केली असल्याने मराठ्यांना राजकीय घोरण आणि युद्धकला अवगत झाली. शिवाजीचे वडील शाहजीराजे अहमदनगरच्या निजामाच्या पत्नी मोठ्या हुबावर पोचले व त्यांनी मोठमोठ्या जहागिरी मिळविल्या. निजाम शाहीला उतरतीकळा लागली त्यावेळी सर्व राज्य सूर्जे त्यांच्याच हाती होती. त्यांची ही उन्नति इतर सरदारांच्या डोळ्यांत सकल होती. आहजान बादशाहाने अहमदनगरचे राज्य १६३६ मध्ये खालसा केल्यानंतर शाही राजे

विजापूरच्या सुल्तानाच्या पवरी नोकरी करू लागले. तेथे देखील त्यांनी जीति आणि मोठमोठ्या जहागिरी मिळविण्या.

शिवाजीच्या आईचे नांव जिजाबाई. ही शाहजीची पहली बायको. शिवाजीचा जन्म शिवनेरीच्या किल्ल्यात १६३० या वर्षी झाला. (विकानेरच्या किल्ल्यातील मंत्रालयात मिळालेल्या जन्म कुंडलीवरून १९२७ मध्ये). शाहजीने त्याच्या जहागिरीचे काम पाहणारे दादाजी कोंडदेव यांच्याकडे जिजाबाई व शिवाजी बांना पाठवून दिले व स्वतः आपल्या धाकट्या बायको बरोबर नवीन मिळविलेल्या जहागिरीत जाऊन राहू लागला.

जिजाबाई फार धार्मिक वृत्तीची बाई होती. तिने आपला एकुलत्या एका मुलाला रामायण, महाभारत व पुराणांतील

शौर्यांच्या व साहसाच्या गोष्टी सांगून धर्माभिमान व स्वाभिमान उत्पन्न केला. दादाजी कोंडदेव तर शिवाजीला गुरुतुल्य होते. त्यांनी त्याला राजकारण आणि युद्धकला यांचे शिक्षण दिले. यामुळे शिवाजीच्या मनात स्वदेश व स्वधर्म यांच्या विषयी अभिमानाची बीजे चांगली रुजली आणि त्याने प्रचण्ड सत्तेचे जू झुगाफन टाकण्याचा हट निश्चय केला.

सयादीच्या सोन्यात ९० मैल लांब व १२ ते २४ मैल रुंद असा जो मावळ प्रांत आहे तेथील मावळ्यांशी बालवर्षीच शिवाजीचा परिचय झाला. मोठेपणी त्याला तो फार उपबोगी पडला. शूर सैनिकांपासून ते सेनापतीच्या पदापर्यंत काम करणारे शिवाजीचे बालमित्र मावळेच होते.

नेहरू चरित्र

[२०]

जवाहरलाल नेहरूंनी जैतो जेथे आपल्या अनुयायांसह पोचल्याबरोबर तेथील ब्रिटीश अधिकाऱ्याने त्यांच्याकडे एक पत्र पाठविले. पत्रात नामा संस्थानात प्रवेश करू नये, केल्यास ताबडतोब संस्थानाबाहेर निघून जावे असे लिहिले होते.

त्यांना ते पत्र नामा संस्थानात प्रवेश केल्यावरच मिळाले असल्यामुळे, संस्थानाच्या हद्दीत प्रवेश करू नये हा हुकूम गिरफ्तार होता. परत गाडी केव्हा जायला आहे हे नवी माहीत नसल्यामुळे ताबडतोब संस्थानाबाहेर निघून जाणे शक्य नव्हते. जवाहरलालजींनी, ती मोठीस देशाच्या अधिकाऱ्याला हे सर्व सांगून, जल्माबरोबर ते आले नसल्याचे व नामा संस्थानाचा कायदा मोडण्याची आपली इच्छा नसल्याचे सांगितले. तरी पोलीस अधिकाऱ्यांनी नेहरूंसह तिघांना कैद केले.

दिवसां ते पोलीस 'लॉकअप' मध्येच होते. संघाकाळीं तिघांना स्टेशनपर्यंत

चालत वेऊन गेले. संतानम् यांच्या डाव्या हाताला व जवाहरलालजींच्या उजव्या हाताला मिळून एक हातकडी बाळग्यांत आली होती. त्या हातकडीला जोडून एक सांखळी होती ती धरून पोलीस शिपाई पुढे चालत होता. गिडवानी यांच्या हातातदेखील एक हातकडी घातली होती व ते दोघांच्या पाठीमागे चालत होते, कुठ्यांना जणुकाही धरून नेत आहेत. अशातच जैतो गांवात त्यांची गिरवणूक निघाली. रात्री त्यांना रेलवेच्या थर्डक्लासपर्यंत नेऊन नाभाच्या 'लॉकअप' मध्ये आणि दुसऱ्या दिवशी

पाहत्याशिनाय सटल्याचा निकाल सांगण्यांत आला. कारण तो निकाल पूर्वीच तयार करून ठेवलेला असावा. दोन्ही आरोपाबद्दल दोन वर्षांची शिक्षा सांगण्यांत आली.

या अनुभवावरून इंग्रज अधिकारी स्वतंत्र संस्थांनाचा कारभार पक्का चालवीत हे त्यांना याच वेळी कळले. पोलीस अधिकाऱ्यांना न्यायाधिकाऱ्यांची फिकीर नाही. पोलीसांचा नुसता नामोचार केला की न्यायाधिकाऱ्यांची बाबरमुंडी उडून जाई. पुढे काय झाले नव्हते, निकाल सांगितला त्या दिवशी रात्री सुपरिटेण्डंटने तिघांना सुटका देऊन रेलवे स्टेशनवर पोचते केले.

अंबाला जाणारी गाडी येताच सर्व गाडीत बसले. जवाहरलालजी अंबालाहून दिल्लीला ब तेथून अलाहाबादला आले.

पंधरा दिवसांचा तुरुंगवास तिघांना चांगलाच भोवला. तिघांना विषमचक्र झाला. जवाहरलालजी तीनचार आठवड्यांनी चांगले बरे झाले.

हे नाभा प्रकरण एवढ्यावर थांबले नाही. आणखी सहा महिन्यांनंतर गिडवानी ५०० स्वयंसेवकांसह एक जत्या घेऊन जैती येथे गेले. त्यांना कैद करण्यांत आले. त्यांची तब्येत पुष्कळ बिघडली, एका वर्षांनंतर ते मृतले. गिडवानी कैद झाल्याची बातमी ऐकून जवाहरलालजींनी निषण्याचे ठरविले. पण त्यांच्या मित्रमंडळींनी त्यांना जाऊ दिले नाही. आपल्या मनांत नामा संस्थानच्या तुरुंगांची जी शास्ती होती ती रूपविण्यासाठी मित्रांनी दिलेला सहा आपण मानला असावा असं विचार करून जवाहरलालजींना स्वतःचीच फार लाज वाटली.

नवाबकुमारी

[७]

नवाबकुमारी स्वतः त्याच्याकडे आलेली पाहून मानसिंह महाराज तिला म्हणाले—
“मुली! तू राजकन्या आहेस. कांहीं राजकीय कारणांमुळे तुला माझ्याकडून थोडा कष्ट झाला त्याबद्दल मला फार वाईट वाटते. तुला कांहीं विचारावयाचे असेल तर अगदी शोकस्तेपणें विचार.”

“बोलायला काय आहे? आपल्या अंतःपुरांत कांहीं काळ रहायला मला कोणत्याहि प्रकारें त्रस्त नाही.” आपला म्हणाली.

“तुला बोलावयाचे नसेल, पण मला पुष्कळ ऐकावयाचे आहे तुझ्या तोंडून. मी

कांहीं गोष्टी विचारतो त्यांची उत्तरे दिलीत तर बरे वाटेक मला.”

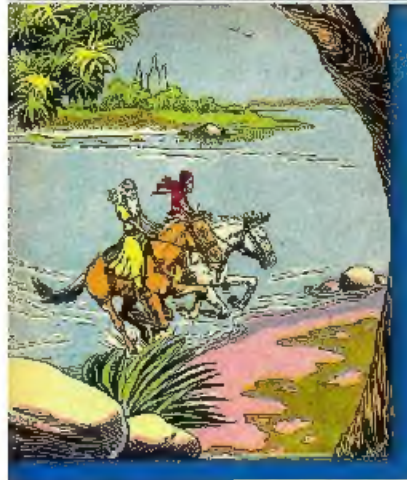
“आपण विचारात त्या प्रश्नांची खरी खोली उघडते मी देऊन.”

“आपल्या बरक्या सर्व लोकांना तोडून पाटण्याला यायला असे काय कारण झाले!”

“आपले बिरंजीब जगतसिंह यांना मृतका पिढाळी तर पहावे म्हणून.”

“कोणता उपाय करण्याचा विचार होता किंवा आहे, तुझ्या मनांत?”

“युवराजांकडून बातशाहांकडे एक अर्ज पाठवून पहावयाचा!”

“मी झुमेदार म्हणून येथे असतां माझ्या नकळत तो अर्ज कसा काय पाठविणार होतीस तूं ?”

“तुम्हीच नाही का स्वतः त्यांना शिक्षा केलीत ? त्याच्या विरुद्ध काही करावयाचे झाले तर तुम्ही काही काळ मदत करणार ? तसे केले तर तुम्ही न्यायाची भद्दा केलीत असे नाही का होणार ?”

“पण अर्ज तबल नफे का द्यायला ?”

“तो तर केव्हाच तयार झाला आहे ! आतांपर्यंत तो प्रयागाच्या मुढेपर्यंत पोचला- देखील असेल !”

Fullscreen 177 X

“जगतसिंहाच्या खोल्या सद्दीनेच ना ?”
“बाही. तुरुंगांत जगतसिंहांनी तो अर्ज वाचून त्यावर सही केलेली आहे.”

“तो तुरुंगांत असता तो अर्ज त्याच्या- कडे फसा काय पोचता झाला ?”

“ते तसे सहज झाले नाही. तुरुंगाच्या अभिकाय्यची भूट गरम करावी लागली !”

“गोठी कर्तव्यार बुलमी दिसतेस अर्ज बावसाहांच्या हातांत पोचला होण्यासाठी काही व्यवस्था केलीच असली ?”

“होय ! दरबारांत पाऊल टाकतांच खांच्या हातांत तो पोचता होईल.”

ते ऐकून मानसिंहांना राग आला बाही. आज्ञा देऊन झाला.

“पण तूं ही सर्व जबाबदारी स्वतःवर कां घेतलीस ? फळाचे असे फार वाटते.” मानसिंहांचा तो प्रश्न ऐकून आदेशा मान खाली करून बसून राहिली.

“तुं सांगणें तुला इष्ट दिसत नाही. मी तो प्रश्न विचारित नाही. तूं जगतसिंहाची भेट घेतली आहेस का ?”

“बाही !”

“तूं आज्ञ्याची बातमी त्याला कळविली होतीस का ?”

“तुला प्रत्यक्ष वशास्वी शास्त्रावर तरी तूं त्याची भेट घेतील का ?”

“भेटणार नाही. भेटण्याची इच्छा पण नाही.”

आज्ञा व जगतसिंह दोघांचे परस्परांवर प्रेम आहे हे मानसिंहांनी जे ऐकले होते ते तिने दिलेल्या सर्व उचरांवरून सहजी तसे ठरले होते. म्हणून उपर म्हणाले-

“जुली ! राजकीय कारणांमुळे तुझ्यावर अनेक प्रतिबंध लावले लागले. त्यामुळे मला मनापासून दिलगिरी वाटते. ओरिशांत अफगाणांनी युद्धाळा बोलावणे दिले आहे. उघा मी तिकडेच जात आहे. मी येईपर्यंत तूं खुशाल येथे रहा. या युद्धाविषयी तुला काही सांगावयाचे किंवा विचारावयाचे आहे का ?” महाराजांनी आज्ञाला विचारले.

“त्याविषयी आम्हां बावसांना काय कळणार ?”

“उस्मानसानाला काही कळविण्यासारखे आहे का ?”

“काय असणार ? नवाब साहसी व पराक्रमी आहेत. मी त्यांना काही सल्ला देणें बरोबर नाही. त्यांनी जें काम करण्याचे

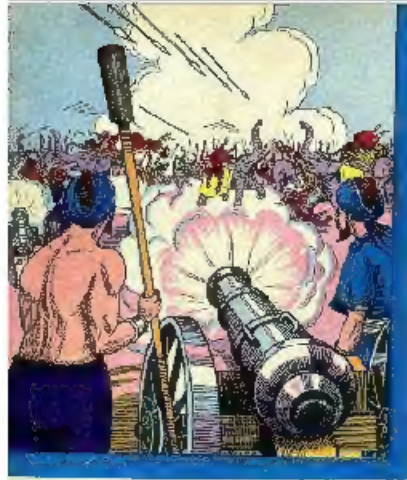

ठरविले असेल त्याचा परिणाम त्यांना ठाऊक असणारच. त्याला तयार होऊनच ते पाऊल टाकायला तयार असणार.”

“युद्धावरून परत येईल तेव्हा युद्धासाठी सावकाशपणे गोळ्यां येईल. ताजसानाला त्याच्या बरी परत पाठवून दे !” असे सांगून मानसिंह निघून गेले.

युद्धाची खूप तयारी करून मानसिंह ओरिशा प्रांतांत गेला. वर्षमानून सैन्यद- खान पण एक मोठे सैन्य घेऊन आला.

पठाण तरी स्वस्थ झोपा काढीत नव्हते. संधी मोडल्यावर युद्ध होणार हे त्यांना पण

माहीत होते. उस्मानखानाने युद्धाची जय्यत तयारी जाळ केली होती.

वनपूर नजीक दोन्ही सैन्ये परस्परांसमोर येऊन उभी राहाली. पठारांनी हत्तींचे एक मोठे सैन्य बरोबर आणून ते समोर उभे केले होते. मोगलांनी तोफा आणल्या होत्या. तोफांचा मारा सुरू होताच त्यांच्या आवाजाळा भिऊन जाऊन हत्ती वाट फुटेल तिकडे पळू लागले. त्यांच्या पायांखाली पटापटाचे बरेच सैन्य येगळून ठार झाले. सर्व बेत धोबे टाकळले. तरी पळण शोबांनी लढले. परंतु त्यांचा पराभव झाला. वनपूरच्या

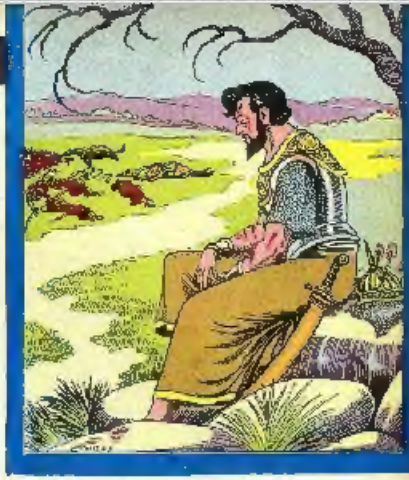
युद्धांत जय मिळाल्यावर मानसिंह पुढे निघाला. किल्ल्यापासून किल्ले सर करीत व गांवापासून गावे काबीज करीत मानसिंहाने सर्व ओरिसा प्रांत पादाक्रांत केला. बलेश्वर, कटक आणि पझणांची राजधानी स्वर्णदुर्ग मोगलांच्या हाती गेली. प्रत्येक किल्ल्यावर मोगलांचा झेंडा फडफडू लागला. इतर काही तह्योपाय नाही असा विचार करून उस्मानखानाने आरळा पराभव स्वीकार केला. सुलेमानखान व उस्मानखान दोघांनी अकरावे मांडलिक राजे म्हणून खंडणी देण्याचे फलूक केले. ओरिसा प्रांत मोगल साम्राज्यात सामील करण्यात आला.

हा विजय मिळाल्यामुळे अपभार वाढला अर्थातच फार आनंद झाला. कारण ओरिसा प्रांत त्याच्या डोळ्यांत बरेच दिवस सरत होता. म्हणून त्याने बंगाल व बिहार प्रांतांबरोबर ओरिसा प्रांताचा हुमेदार म्हणून मानसिंहाची नेमणूक केली.

या युद्धाचा शेवट असा होईल हा गोष्टीची उस्मानखानाचा स्वप्नांतदेखील कल्पना नव्हती. त्याच्या सर्व आज्ञा व अपेक्षांवर पाणी फिरले. युद्ध चालू जसेपर्यंत निरनिराळ्या विचारांचे काहूर

त्याच्या मनांत चालू होत. युद्धाचा सुरवात व्हायला बोंडा अवकाश असता नेमकी त्याच घेई जायला नवाबाच्या अंतःपुरांपुत्र निघून गेली. ती निघून गेल्यानंतर उस्मानखानाच्या जगांत चूकडे काळोखाचे राज्य पसरले. कारण तो तिच्या प्रेमासाठी प्राणोत्सर्ग करावयास देखील तयार होता. तिच्याबरोबर आपल्या नशिवाचे देखील पाठ फिरविले असे त्याला वाटले.

मानसिंहाच्या अंतःपुरांत आयला पटापटाचा पराभव होत गेल्याची बातमी मिळत जसे. तिच्या तेंबे राहून दीन माहिने होत आले होते. त्या अवधीत उस्मानखानाचे माय रसातळाचा येऊन बिल्ले होते. त्याच कारण आपण त्याच्या अंतःपुरांत त्याच्याजवळ नसल्याने त्याचा काटलेख निरुत्साह आहे असे आयझास वाटू लागले. आपण त्याच्याशी किती कुतूहलपणा केला हा! मोगलांनी ओरिसा प्रांत गिळंकृत करून उस्मानखानाच्या आपल्या मांडलिक बळज बेतले वा दोन्ही गोष्टी आपल्या कुतूहलपणाचाच परिणाम नव्हे काय? इतका अपमान सहन करून तो अजून

जिवंत आहे तो आपल्यासाठीच नव्हे काय? असे अनेक विचार तिच्या मनांत पोळत होते.

मानसिंह खक्कराच पाटण्याला परत येत असल्याची बातमी आली. त्याने तिच्यावर ज्या कारणास्तव प्रतिबंध घातला होता. ते कारण आता उरले नव्हते. उस्मानचा त्या युद्धांत पूर्ण पराभव झाला होता.

एकदां किल्लेचमा तिसऱ्या प्रहरी आयझा-कडे आली. किती दिवसांनंतर त्यांची ती भेट झाली होती. दोघी परस्परांना भेटल्या. दोघींचे कंठ गहिवरले.

आयशा म्हणाली—“तुम्ही मेट होईलसे स्वप्नांत देखील वाटलें नव्हतें. तुम्हा मानजांनीं आदरपूर्वक लुका अंतःपुरांत प्रवेश करायला परवानगी दिण्याचें ऐकून मला किती किती आनंद झाला म्हणून सांगूं !”

“आनंद कसला ! अजून ते वर सुहंगातच आहेत ना ?” तिलोत्तमा म्हणाली.

“तूं खीर पत्नी आहेस. बोळा खीर बरून हा थोडा कड सडून नको का करावला !”

जगतसिंहाच्या सुटके करितां प्रयत्न चालू असल्याची गोष्ट तिलोत्तमेला माहीत नव्हती. तें आयक्षानें विळा सांगितलें.

जगतसिंहावर दोघींचें प्रेम होतें. पण त्या दोघींच्या प्रेमांत किती फरक होता ? जगतसिंहाचा विरह तिलोत्तमेला अगदीं असला वाटत होता. याउलट आयक्षा त्याची भेट पुन्हां न व्हावी यासाठीं मनाला आवकून होती. तिचें युवराजावर प्रेम आहे ही गोष्ट इतरांना कळलेली देखील तिला आवडत नव्हती. इतकेंच काय पण, जगतसिंहाला सुटां न कळेल तर वरें असें देखील तिला वाटे.

पण तिलोत्तमेला तें माहित होतें. म्हणून ती म्हणाली—“आपण युवराजाचें प्रेम वांटून घेऊं या.” हें विनं मनापासून सांगितलें होतें. पण आयक्षानें तो विचार सोडून थायला तिलोत्तमेला सांगितलें. म्हणाली—“या पुढे आपली भेट होणार नाही. मी ओरिसा मांतांत पुन्हां जाणार आहे. मोगल व पठाण यांच्या मध्ये सत्य स्थापन होणे अशक्यच बाटूं लागलें आहे. पठाणांचें नांव मिटलें तर आयक्षाचें नांव पण त्यांच्याबरोबर मिटेल. मला मरण आलें तर ती नावमी देखील लुका मिळेल की नाही शंकाच. हीच आपली शेवटची भेट.” त्याचवेळीं उर्मिलेचा निरोप आला म्हणून तिलोत्तमेला जावें लागले.

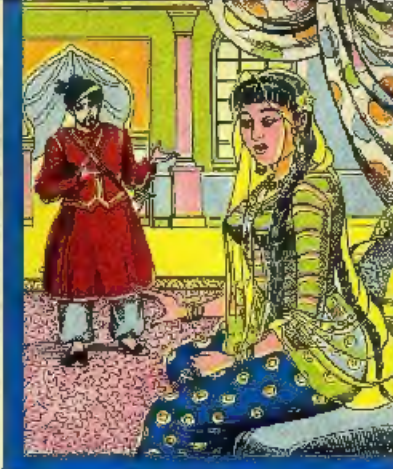
बांदोबा

मानसिंहानें ओरिसांतून परत आय्यावर आयक्षावरचें बरेच प्रतिबंध कमी केले. राजस्थानाच्या कुटुंबांतल्या बायका विळा भेटायला. येत तिकडे अमिरामस्वामी माफीचा अर्ज घेऊन दिलीला जात असतां वाटेंत तें माफी पत्र, धन, घोडे वगैरे सर्व लुटून नेल्याची बातमी कळली.

आयक्षानें एक लांबलचक पत्र उस्मान-खानाला लिहिलें. त्यांत तिनें विचारल्या-धियाय निघून आल्याबद्दल बार्देस वाटत असल्याबद्दल लिहून त्याच्याजकड माफी मागितली. आपल्या बहिलोपाजित हस्तेटीची विस्हेषाट लावण्यासाठीं तिनें ओरिसाची राजधानी सोडली नव्हती. एका निराळ्याच कामासाठीं सोडली होती. तें कम पुरें होत आल्याचें व परत स्वदेशी येणार असल्याचें तिनें लिहिलें होतें. तें पत्र तिनें राजस्थानाच्या वरच्या मंडळींबरोबर पाठवून दिलें.

रात्री मानसिंह महाराजांनीं उर्मिला व आयक्षा दोघांना म्हणाले—“मुली ! तुम्हावरचें सर्व प्रतिबंध काढून घेतले आहेत. कोठें नायका विचार आहे ?”

“कोठें जायचें हें ठरविलें नाही. दिली नावें म्हणतें !” आयक्षा म्हणाली.

“तिकडेच लुका राहतां येईल. तिकडे तुम्हा ओळखीचे लोक असतीलच. ओरिसांत पठाणांचें स्वतःचें असें कांहीं उरले नाही. तूं त्यांना सोडून गेलीस तरी हरकत नाही.” मानसिंह म्हणाला.

“तुम्ही सांगितलें तें ठीक आहे ! परंतु संकटकाळीं ज्यांनीं माझी जबाबदारी घेतली त्यांच्यावर संकट आलें असतां मी त्यांना कमी काय सोडून जाऊं ?”

“तूं कोठें जायची गरजच काय आहे, मी म्हणतें ! तूं मुलीसारखी जायच्याजकडच रहा !” उर्मिला म्हणाली.

Fullscreen

127

26 / 76

“तुम्ही मला आईसारख्या आहांत म्हणून सांगते. कुबराजांची मुटका व्हावी म्हणून मला दिलीला गेलेच पाहिजे.” आयशा म्हणाली.

“त्यासाठी माफीपत्र गेले आहे, नाही का ?” मानसिंहाने विचारले.

“पण ते सर्व खोरांगी बोरून गेल्याचे कळले. म्हणून स्वतः गेल्याशिवाय काम होणार नाही.”

“शिक्षा शाळेच्याला जशी मदत करणे हा एक गुन्हा आहे. मी त्यावरून रकबा माफ केले. पण या खेपेच मी तुला माफ करणार नाही.” मानसिंह म्हणाला.

“शिक्षा करण्याचा अधिकार आपल्याला आहे ही गोष्ट खरी असली तरी त्याचा उपयोग आपण करणार नाही हे पण तितकेच खरे आहे.” आयशा म्हणाली.

“का ?”

“आपल्याला देखील कुबराजांची मुटका व्हावी असे वाटत आहे म्हणून ! आपली प्रतिष्ठा वाढावी म्हणून आपण आपल्या मुलाला स्वतःच्या हाताने शिक्षा केलीत. परंतु त्याने शिक्षा भोगली असे आपणांस खात्रीने वाटत नसते.”

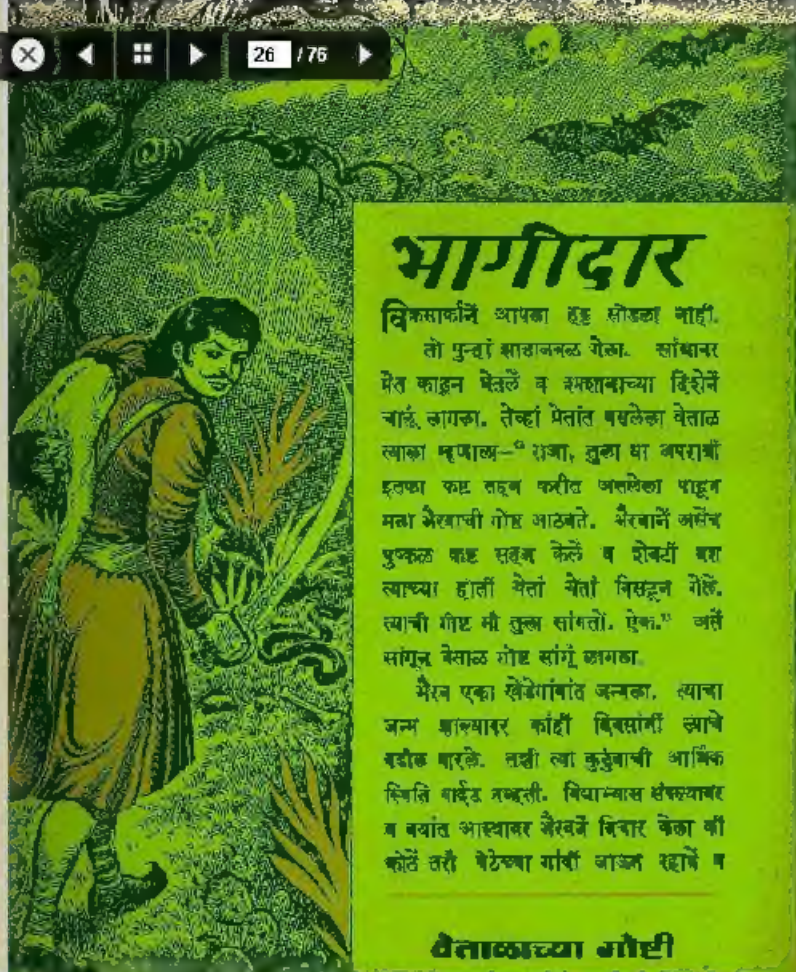
“यांत तुला स्वार्थसुद्धां नाही वाटते !”

“दोघांचा स्वार्थ असल्यास मला शिक्षा करून आपल्याला काय सुल मिळेल ?”

उर्मिला मध्येच म्हणाली—“ते काही असो. तुला आपली सून करून घेतल्या-सिवाय मान ही खेळणार नाही.”

“तेवढे माझे माग्य कोठे आहे ! माझ्या माम्यांत काय सिहिले आहे ते त्यापुढेच होऊन जाईल !” आयशा म्हणाली.

[पुदीक गोष्ट पुदीक अंकी]

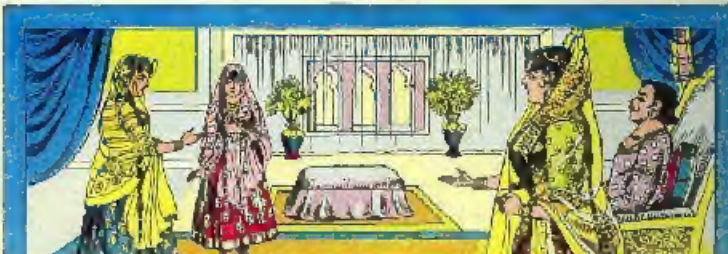
भागीदार

विकासाकडे आपला हात सोडला नाही.

तो पुन्हा शांताननळ गेला. सांध्यावर भेट काढून भेटले व वृक्षाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा भेतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा, तुला या अपराधी इतका काय तहान करीत असलेला पाहून मला भैरवाची गोष्ट आठवते. भैरवाने असेच पुष्कळ काळ सुख केले व शेवटी बरा त्याच्या हाती वेतां वेतां विसडून गेले. त्याची गोष्ट मी तुला सांगतो. ऐका.” जसे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

भैरव एका खेडेगांवात जन्मला. त्याचा जन्म झाल्यावर कांही दिवसांनी त्याचे बंदीक बारले. तशी त्या कुटुंबाची आर्थिक स्थिति बर्बाद व्हायची. बियाभ्यास संस्थानावर व बयांत आस्थावर भैरवने विचार केला की कोठे तरी वेटेच्या गांवा जाऊन रहावे व

वेताळाच्या गोष्टी

थोडेंसे मांडवल लावून व्यापारघंटा करावा. असा विचार करून तो पेटेच्या गांवीं निघाला. स्वर्चासाठी थोडे पैसे त्याने बरोबर घेतले.

काही अंतर चालून गेल्यावर भैरवला एका गांवाबाहेर एक कसण प्रसंग स्थायला मिळाला. एक तरुण युवक एका स्त्रीच्या प्रेताजवळ बसून रडत होता. भैरवने जवळ जाऊन त्याला विचारले— “कायरे बाबा! कोण तू आणि ही बाई कोण? या निर्जन स्थानी तुम्ही कसे काय आलात?”

“मी एक फुटक्या नशिवाचा आहे. ही माझी बायको. माझे वडील एक मोठे दवाबंदी व्यापारी होते. व्यापारासाठी तीन जहाजे भरून जात असता ते आणि बाल्यासह जहाजे समुद्रात बुडून गेली. माझ्या बाळाकडे उरले ते फक्त कर्ज घरदार सर्व, विकले तरी कर्ज मिटणार नाही. अपमान सहन करून आपल्या नांवात राहण्यापेक्षा परगांवीं अज्ञातवास करणे बरे असा विचार करून आम्ही दोघं निघालो होतो. काळ रात्री माझी बायको बाली. गांधार्यासमोर हात पसरणे बरोबर वाटले नाही म्हणून स्वतः बायकोचे घेत सांधावर घेऊन गांधाराहेर आलो. या प्रेताचा व्हनसंस्कार करण्या-पुरेसे पैसेदेखील माझ्याजवळ नाहीत.” असे सांगून तो तरुण युवक जाणसी जास्त पोटातले रडू लागला.

“तू उगीच दुःखी होऊ नकोस. मी गांवात जाऊन क्रियेला जरूर ती सर्व तयारी करून येतो.” भैरव त्याला म्हणाला.

“माफ करा! तुमचे दाब स्वीकारणे मला शक्य नाही. मी कर्ज घेणार नाही. येथेच जीव देणार आहे. कोल्ही कुत्री लाऊन टाकलीच आम्हांला. तुम्ही आपल्या

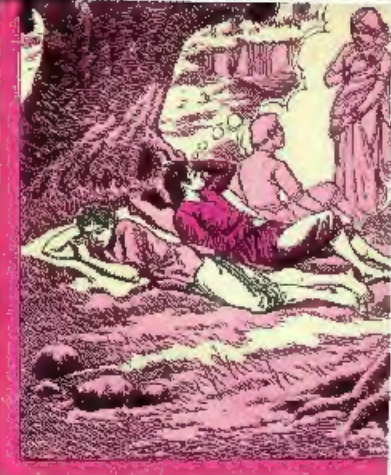
वाटेनें जावे अशी माझी विनंति आहे.” तो तरुण म्हणाला.

भैरव म्हणाला—“मी तुला दानहि करीत नाही नि कर्ज पण देत नाही. मी व्यापार करण्यासाठी निघालो आहे. माझ्याजवळ थोडे पैसे आहेत. तुझ्यासाठी मी लूच करायला तयार आहे. त्याबद्दल मी एक भागीदार म्हणून व्यापारात मदतीला ये. जो फायदा होईल तो आपण वांटून घेऊ.

“अहो पण, मी तुमचे पैसे घेऊन बायकोचा व्हन संस्कार आटोपला तर व्यापार करण्यासाठी मांडवल कोटून उरणार? माझ्याजवळ एक फुटकी कबडी देखील नाही.” तो तरुण युवक म्हणाला.

“माझ्याजवळ माझ्या आईने दिलेले दामिने आहेत. बचकियाला कमी पैशांत व्यापार कसा करायचा हे कसे कळणार? परंतु तुला व्यापाराने ज्ञान आहे. तुलें ज्ञान व माझे हे थोडेसे पैसे ही दोघांची मामी झाली की नाही?” भैरवने त्याला विचारले.

तो तरुण युवक तेव्हा कोठे निरुत्तर झाला व त्याने, भैरवने दिलेले पैसे घेऊन आपल्या वृत्त १८१८चा व्हनसंस्कार आटोपला. त्या तरुणाचे नांव कुमारगुप्त होतें.

व्हनसंस्कार आटोपला तोपर्यंत चांगला काळोख पडला होता. भैरव आणि कुमारगुप्त दोघांनी दमशानाजवळच्या तलावात आंबोळ केली व तलावाच्या काठीच दोघे पडून राहाले. पहाटे भैरवला एक स्वप्न पडले. त्याला स्वप्नांत एक तरुण स्त्री दिसली. ती त्याला म्हणाली—“तुम्ही माझ्या पतीला पुनर्जन्मच दिला आहे. त्या उपकाराची फेड म्हणून मी एक गुपित तुम्हांला सांगते. माझ्या चितेचे भस्म आंधळ्यांच्या डोळ्याला लावल्यास त्यांना छान दिसू लागेल.” एवढे सांगून ती तरुण स्त्री व्हन झाली.

तेव्हाच भैरवची होप मोडली. कुमारगुप्ताच्या बायलेच्या शब्दांचा प्रतिध्वनि अजून त्याला ऐकू येत होता. कांही असो, पाहू तर या, असा विचार करून भैरवने कुमारगुप्त जागा होण्याच्या आधी चिंतितकी थोडी रास आपण्याचे ठरविले.

उजाडल्यावर दोघे मित्र निघाले व दुपारच्या सुमारास एका गांवी धर्मशालेत उतरले. धर्मशालेच्या ओसरीतच त्यांना एक लांबळा पिकारी बसलेला दिसला. भैरवने आपल्या गाठोव्यांतून थोडी रास काढून त्या आंघव्याच्या डोळ्यांना चोळली. लगेच

त्याला दिसू लागले. एकदम उजेड सहन न झाल्यामुळे तो डोळे बारीक करून बोरडला—
“अरे मला दिसू लागले !”

ती बातमी गांवभर पसरली. गांवभरचे आंघळे व आंघ्या आंघ्या कानावर ती बातमी गेली ते सर्व जवळपासचे आंघळे आले. भैरवने सर्वांची चिकित्सा केली व सर्वांना छान दिसू लागले. राजाच्या कानावर ती गोष्ट पोचली राजाचे डोळे कांही दिवसांपूर्वीच एकापकीं गेले होते. कित्येक वैद्यांनी औषधपाणी केले होते. पण कांही उपयोग झाला नाही. धर्मशालेत कोपीतरी परदेची आळा आहे व ती नेत्र चिकित्सा करतो हे ऐकून राजाने आपल्या पधानानास भैरवला बोलावून आणण्यास पाठविले. कुमारगुप्ताला धर्मशालेतच रहा, मी लवकर परत येतो असे सांगून भैरव राजवाड्यांत गेला.

राजवैद्यांनी भैरवला अनेक प्रश्न केले. तूं कोणाकडे नेत्रविद्या शिकलास ? तू डोळ्यांना चोळतोस त्या मसामांत कोण कोणती द्रव्ये आहेत ? बगैरे. “मी नेत्रवैद्यक शिकलो नाही. हें भस्म करण्याची रीत मला कोणी शिकविली नाही. व कोणाकडे ते शिकणे पण शक्य नाही. प्राण्याजवळ देखील

तें जास्त नाही. तें आहे तोपर्यंतच त्याचा उपयोग मी करू शकणार.” भैरवने स्पष्ट करून सांगितले. नंतर त्याने राजाच्या डोळ्यांना तें भस्म चोळले. त्यानोवर राजाला छान दिसू लागले.

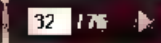
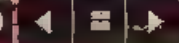
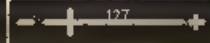
नंतर भैरव राजाला म्हणाला—“महाराज ! मला आतां निरोप द्यावा.”

“मी तुझ्या उपकारांनी अल्प का होईना फेड केल्याशिवाय निरोप देऊं म्हणतोस ! माझे दोळे गेले तेव्हापासून मी मनांत ठरविले होते कीं जो कोणी औषधपाणी करून माझे दोळे बरे करील त्याच्याशी मी

आपल्या मुलीचे लग्न करून देऊन त्याला आपले अर्धे राज्य देईन. त्याप्रमाणें तुला....”

“माफ करा महाराज ! मी या उपकाराबद्दल प्रत्युपकाराची अपेक्षा ठेवली नव्हती.” असे नम्रपणें सांगून भैरव धर्मशालेत परत आला. नंतर कुमारगुप्ता बरोबर आणखी एका गांवी निघून गेला. तेथें त्याने आपल्या आईचे दागिने विकून टाकले व दोघांनी मिळून व्यापार सुरू केला. कुमारगुप्ताच्या मदतीने व्यापारांत पुष्कळ फायदा झाला. कांही दिवसांनी गांवांतल्या श्रीमंत व्यापाऱ्यांत दोघांनी गणना होऊं लागली.

येथवर गोष्ट सांगून वेनाळानें विक्रमाकांला विचारलें “राजा ! मला एका गोष्टीचा संदेह आहे. मैरवनें राजाच्या विनंतीला मान येऊन राजकन्येशी लग्न करून अर्धें राज्य कां घेतलें नाहीं ? राज्य म्हणजे कांहीं भयंकर वस्तु आहे म्हणून ? निदान व्यापाराला भांडवल म्हणून त्यानें राजाकडे थोडें पन्ना कां नाहीं मागून घेतलें ? या प्रश्नांनीं उत्तरें माहीत असून तूं दिली नाहीं तर त्याचा परिणाम तुला माहीत आहेच. तुझ्या डोक्याचीं शेंबर लक्षलें होऊन तुझ्याच पायांवर ओढूं लागतील.”

त्यावर विक्रमार्क म्हणाला “मैरव व कुमारगुप्त दोघे मागींवार झाले होते. जो लग्न होईल तो दोघांनीं वाटून प्यायचें ठरलें होतें. चितेंतले अस्मदेखील दोघांचे मिळूनच मांडवळ होतें. हक्या मैरवची

मालकी त्याच्यावर नव्हती. त्याचा उपयोग करून मैरवनें राजाकडे दृष्टिकाम करून दिला होता. त्याचा मोवदला म्हणून मिळलेली राजकन्या दोघांची भायको कशी होणार ! अशा परिस्थितीत राजाकडून कांहीं मागून घेणें तरी त्याला कसें शोभणार ! अभिमान म्हणून कांहीं असतोच कीं नाहीं ? राजकन्येपेक्षा, अर्ध्या राज्यापेक्षा दोघांची भागीदारी त्याला जास्त किमतीची व स्वाभिमानाची वाटली. परोपकार झाला तरी तो राजानें केलेला परोपकार होता. त्यांत त्याची मात्र खालीच झाली असली. पण उपकार करून प्रत्युपकाराची फिकीर न करण्यांतच त्याचा मान होता.”

अशा तऱ्हेनें राजाचें मौन भंग होताच वेनाळ प्रेतासह अदृश्य झाला व झाडाळा जाऊन लोंबकळूं लागला. (कल्पित)

स्वप्नांतलें सत्य

एका गांवीं किलिंदक नांवाचा एक मनुष्य रहात असे. त्याच्या बायकोचे, तिच्या स्वभावाला साजेसेच नांव कर्कशा असें होतें. तिला मोठें जमा करण्याची फार हाव. बायकोच्या त्रासामुळें त्याला वाटूं लागलें कीं गाळ्याला फास लावून मोकळें व्हावें. शेवटीं एक दोरी घेऊन तो एका जंगलांत एका निखेन त्याची गेल. एका झाडाला दोरीचे एक टोक बांधून दुसऱ्या टोकाचा फास त्यानें आपल्या गाळ्यांत घातला.

पण त्याला मरण जालें नाहीं. कारण झाडाची फांदी तुटून गेली. आणखी एक विचित्र गोष्ट घडली. फांदी तुटल्यानंतर झाडावरून एक बक्ष किलिंदकच्या समोर येऊन उभा राहला व त्यानें फास लावून त्याला दिसली व्हा सांसळींत एकच एक सोन्याचें कमळ होतें. तें पाहूनच डोळे

वळ म्हणाला “हें पहा, तुझे कष्ट दूर व्हावे म्हणून मी तुला मंत्रबलेच्या बिया देतो. रोज शोपण्यापूर्वीं तूं एक नी खाऊन टाक. तुला त्याचामहिमा सफाळीं कळेल. तुला सोनें मिळेल.” असें सांगून यक्षानें किलिंदकाच्या हातांत तीन बिया दिल्या व अदृश्य झाला

किलिंदक घरीं गेला व शोपतांना त्यानें एक बी खाली. लगेच त्याला गाढ शोप लागली. शोप लागतांच त्याला एक अपूर्व स्वप्न पडलें. स्वप्नांत तो बराबाहेर पडला व चालत त्यानें पूर्वीं कधीं न पाहिलेल्या प्रदेशांत एका भुईत येऊन पोचला. एक सांसळी हातांत वेऊन कोणीतरी अप्सरा कोणाची तरी राट पहात असल्यासारखी त्याला दिसली व्हा सांसळींत एकच एक सोन्याचें कमळ होतें. तें पाहूनच डोळे

दिपून बात. त्या कमळाकडे किल्लिदकाला टफ लावून घहात असलेला पाहून त्या स्त्रीने स्मित करून ते कमळ होडून त्याच्या हातांत दिले आणि म्हणाली-“मागे पाहाण्या-शिवाय घरी निघून जा.”

सकाळीं हांप मोठेली तेव्हा ते सोन्याचे कमळ हातांत असलेले पाहून त्याला स्वप्न खरे असल्याचें फळले, त्यानें तें सोन्याचे कमळ बायकोला दिले व तें त्याका कडे मिळाले हें देखील सांगितले.

नवऱ्याची वाखाणणी करणानें तर दूरच उकट ती त्याला रागावून म्हणाली-

“तुं तरी नविलाच्या फुटकाच. समोर इतकी कमळे असतां त्यांतलें एकच एक कमळ घेऊन तुं आकास व तेवळावर उड्या मारतो जाईस होय.”

दुसऱ्यां दिवशीं झोंपण्यापूर्वी किल्लिदक जाणाली एक बी लाऊन झोंपला. लोच त्याला छान शेंप लागली. त्या रात्री पण त्याला तसेंच स्वप्न पडले. तीच सांखळी व तीच अन्तरा त्याला दिसली. या खेपेसपण त्या अप्सरेनें त्याच्या हातांत एकच एक कमळ दिले आणि त्याला परत जायला सांगितलें.

युन्हां नवऱ्यानें एकच एक सोन्याचे कमळ आणून दिलेले पाहून कर्कशाच्या तळ्याचाची आग मस्तकाळा जाऊन भिडली. शेवटपाचारच्या कोकासमक्ष तिनें त्याच्यावर पोदसर तोंडमुख घेतलें, लोकांची गर्दी जमा झाली. राजाच्या कानावर पण ती गोष्ट गेली, राजानें दोघां नवरा-बायकोला रस्त्यावर असा ओरडा करून शांतिभंग कां केला म्हणून जाय निचारला.

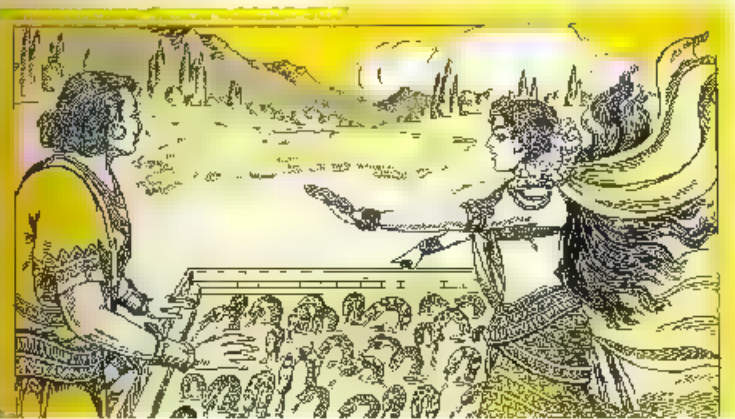
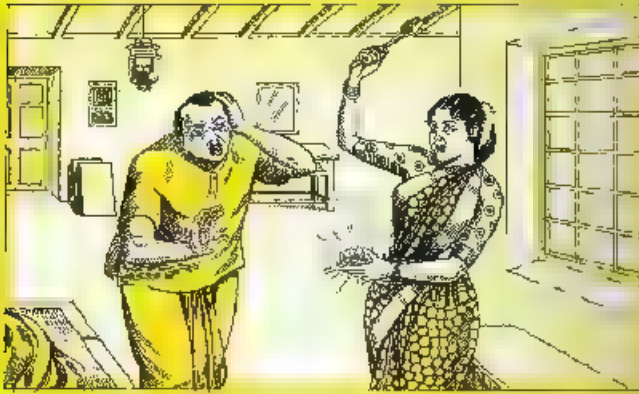
किल्लिदकनें घडलेले रूप जसेंच्या तसेंच सांगून टाकलें. राजाना विश्वासा वसेचा. राजानें ती सांखळी पाहिली ती म्हणून त्यानें दोघां नवराबायकोला राज-

वाच्यांतच रात्रभर राहायला सांगितलें. रात्री राजानें स्वतः किल्लिदकापळून ती बी मागून घेतली आणि साऊन झोंपला.

राजादेसील स्वप्नांत त्या अप्सरेकडे गेल्या परंतु त्याची दृष्टि त्या अप्सरेवरच खिकून राहाली. तिला धरून आपल्या राजा घरी निघाला.

ती स्त्री हात सोडवून दूर पळून गेली व राजाला म्हणाली-“राजा! मी स्वतंत्र स्त्री नाहीं. एकदां सांखळीकडे पहा तर!”

राजानें ती सांखळी पाहिली ती रक्तानें माखलेली होती त्या सांखळींत

राजाच कमळा ऐवजी सर्पकण दिसले. सर्व दृश्य सयंकर होतं

ती श्री म्हणाली "राजा ! मी राज्य-लक्ष्मी आहे. माझ्याकडे न वळता फक्त या सांखळीवरच ज्याची नजर पडते त्याला सर्प कणांच्या जागी एकूच सोन्याचं कमळ दिसतं. हा कणवाला एक राक्षस सर्प आहे, तो मला येथून हाक देणार नाही. माझ्या अंगाला कोणी हात लावला तर दोघांचा जीव घोक्यात पडेल." असं ती श्री म्हणल्याबरोबर राजानं तळवार उपसली

"राजा ! अशी घाई करू नकोस. झाला कोणाच्याहि हातानं, कोणत्याहि शब्दानं मरण देणं शक्य नाही. त्याला एकाच उपायानं मरण येईल. माझ्यावर ज्याचं स्वरं खुरं मेन आहे त्याच्या हृदयाचं रक्त याच्या डोक्याक शिंपडलं तर याला तत्काळ मरण येईल." ती म्हणाली.

"तसें असेल तर तूं माझ्या हृदयाचं रक्त झाल्या डोक्यावर शिंपड." असं सांगून राजानं स्वतःच्या हृदयात तळवार खुपसून घेतली व तेंसुद्ध होऊन पडला

राजाच सकाळीं शुद्ध झाली तेव्हा पहाटेचा नगारा व मंगलवाद्यं वाजत होती. त्यानं डोळे उघडून पाहिले तेव्हा तो आपल्या शयनगृहांत असल्याचं व राज्यलक्ष्मी त्याला बारा घालीत असल्याचं त्याला दिसलं. त्याच्या मादीच्या चारी बाजूला सोन्याचीं कमळं चकाकत होती.

"हे सर्व स्वप्न आहे की प्रत्यक्ष घडलेली गोष्ट !" चकित होऊन राजानं विचारलं.

"स्वप्न खरं ठरलं " राज्यलक्ष्मी म्हणाली.

त्यानंतर राजा राज्यलक्ष्मीला आपली पडराणी करून घेऊन राज्य करू लागला.

कर्कशानं आपला हट्ट व मूर्खपणा सोडून दिला व आपल्या नवऱ्याबरोबर त्याच्या मताप्रमाणे वागू लागली.

पोपटवाला ज्योतिषी

एका गांवीं दगड नांवांचा एक गरीब शेतकरी रहात असे. त्याला सर्व बाबळट व मूर्ख म्हणत. लहानपणी आई मदीस त्याला मूर्ख, गारुब, बगैरे बगैरे शब्दांनी शिज्या देत. छद्म झाल्याक त्याला बापकोच्या शिज्या ऐकाय लागत. सर्वाने शिज्याशप ऐकून ऐकून त्याला आपल्या घराचा व जीविताचा धोट झाला आणि एके दिवशी तो बर सोडून जायचं ठरवून निघाला.

गांवाबाहेर एका झाडावाडी त्याला पोपटवाला ज्योतिषी दिसला. त्या ज्योतिष्याकडे एक पोपट होता. ज्योतिषी समोर एक पत्रा अंधारून त्यावर कांहीं चिटुष्य ठेवून देई. येणारे जाणारे त्याला दोन आणे देऊन आपलं भविष्य निचारीत. ज्योतिष्यानं पिंजरा उघडल्याबरोबर पोपट बाहेर येऊन

एक चिट्टी उचलून ज्योतिष्याला देई ती चिट्टी वाचून तो ज्योतिषी दाखवी दगडानं वण आपलं भविष्य विचारून घ्यायचं ठरविले. त्याने ज्योतिष्याला दोन आणे दिले व भविष्य विचारलं ज्योतिष्याने पिंजरा उघडल्याबरोबर पोपटानं एक चिट्टी उचलून दिली. ज्योतिष्याने भविष्य वाचून सांगितलं तें जसे "देवाची कृपा दृष्टि तुझ्यावर झाली आहे आज पाचून तुजें भान्य पाळलं आहे म्हणूनच तुला हें भविष्य ऐकण्याची बुद्धि झाली."

पण त्याला हें कळेना की भान्य पाळलं आहे म्हणजे काय ! त्याने त्या ज्योतिष्याला विचारलं.

"तूं काय सादेल तें कर. तुला कोणी आज्ञा येणार नाही. कोणाचें तोंड फोड,

कंवर मोड, नाहीतर वेडी धरून ओड, तुझे काही नुकसान होणार नाही. लाभच हाईक. एवढेच कशाळा, तुम्या पायाजवळ भरलेली बागार आली व तू लाथेने दूर फेकलीस तरी तुला फायदाच होईक. शोपटाने वर्तलेले मविच खोटे ठरणार नाही.”

त्या सर्व गोष्टी दगडच्या झोक्यात जगाच्या तशाच उतरल्या, ती पुढे निघाला. त्याला समोर एक तळाव दिसला. तो तळावाच्या काठी जाऊन उभा राहला. त्याला समोर एक व्हातास कऱ्हात असलेला व त्याच्या जवळ त्याचा तरुण मुलगा उभा

असलेला दिसला दगडूने मागावापुढचा काही एक विचार केला नाही व त्या व्हाताच्याच्या तोंडावर जोराने एक कुका मारला. व्हाताच्याचे दोन दांत पडले व तोंड रक्तबंबाळ झाले, ते पाहून मुलाला इतका राग आला की दगडूला बडवून काढण्यासाठी तो बाबा वर कळं लागला परंतु व्हातास ओडला “ओ, थांब! तो कोणीतरी देव पुरुष आहे. बाबे दोन दांत दुखत होते. त्याने ते पाडले व म्हा आता मला कसे नरे वाटते आहे ते”

मुलगा चकित होऊन सरपाकडे व दगडूपाकडे पाहू लागला. बाप त्याला म्हणाला “याच्या रूपाने मला देव पावला वर. हे वे बाबा!” असे म्हणून त्याने दगडूला दोन रुपये काढून दिले.

दगडूचा शोपटवाल्याच्या ज्योतिषावर पूर्ण विश्वास असला. तो पुढे निघाला. शोकावेळाने त्याला समोर एक मनुष्य कंवर भरून ओणवा उभा असलेला दिसला. त्याचे तोंड बाजूला वळले होते. मान लचकली होती की आणखी काही झाले होते, नकळे. दगडूने पाटीमागून धांवत जाऊन त्या विचाऱ्याच्या कंवरवर जोगने

लाथ मारली. तो ‘ओय’ ‘ओय’ करून दोठ्यानं किचाळला व “कोण रे दुष्टा तू?” असे म्हणत मागे वळून पाहू लागला. त्याची उम्र थोडा पाहून दगडूची मानान्न बसली. तरी तो म्हणाला “माग्य पाहिले म्हणतात, बाबा” आश्चर्य म्हणजे त्या गृहस्थाच्या तोंडावरची राग पार उतरल्यासारखा दिसला. त्याची मान सरळ झालेली होती म्हणाला “कोण रे बाबा तू? देशानेच पाठविले तुला. या कंवरचे दुखणे म्हणजे यमयातगेहन भयंकर होते वष. एका क्षणाचीत माझे दुखणे वरं केलेस

केलेल्या उपकाराची अल्प फेड म्हणून हे दहा रुपये नू ठेवून घे.” असे सांगून त्याने दहा रुपये काढून दिले

आता मात्र दगडूचा पूर्ण विश्वास बसला त्या ज्योतिषावर. तो दुप्पट उत्साहाने पुढे निघाला. एका घरी लमाची तयारी त्याला दिसली. मांडवात वाजंत्री वाजत होती. सनई वाजण्याच्याची लांब शेडी हाकत होती. ती पाहून दगडूने जटकन ती धरली व त्या सनईवाल्याला धरून बाहेर ओढू लागला. दोळ, तांते, शॉज वाजणारे होनेब. ते सनई वाजण्याच्या रक्षणासाठी

दगड्डवर बांके. त्याच क्षणी ते बसले होते तो मांडव खाकी कोसळला.

बावा बाव सुरू झाली. बडलेकी गोड 'कुन' सर्व दगड्डकडे पाहून म्हणू लागले, "कोणी तरी महात्मा असावा हा. मांडव कोसळण्याच्या आधी सर्व बाहेर पडले म्हणून बांके." लव धरच्या लोकांनी दगड्डला बीस रुपये दिले लव आणि संवेपथेत रहावे अशी किंति केली.

लवच्या वेळी 'नागवली' म्हणून एक संस्कार असतो. त्या संस्कारासाठी सरबत तयार करून चांदीच्या चागरी मांडवांत

आणून ठेवण्यांत आल्या होत्या. चागरीला लाव मार जमं ज्योतिष्याने सांगितले होते ती गोष्ट दगड्डला आठवली. त्याने उठून एका चांदीच्या चागरीला लाव मारली पागल गणगळत गेली व मांडवभर सरबताचे पाणी पसरले. लोकांना दगड्डचा भवकर राग आला. काही तरुण मंडळी म्हणाली "अहो, पाहतां काय? धोके मारून नाहेर काढा लेकाला!"

"अहो माम्य पाळटले आहे. विसरुं नका!" असे दगड्ड मोठ्याने ओरडला.

इतक्यांत एक जव ओरडला "अहो! सांप आहे, सांप!" त्याने चागर सारखी करण्याचा प्रयत्न करीत असता चागरीतला धांप पाहिला तो मेलेला होता. सरबतांत कसा पडला, देव जाणें

सर्वे चकित होऊन दगड्डकडे पाहू लागले तो आला नसला तर आज लव धरच्या सर्वांना मरण आलें असतें. लहान थोर सर्वांनी दगड्डला नमस्कार केला. वरपक्ष व वधूपक्ष दोन्ही धरच्या लोकांनी दगड्डला थोटर जोडी व उपरणी देऊन वर सुवर्ण दक्षिणा दिली. नंतर त्याच्या बायकोसाठी देवी पार्वतीला म्हणून एक पैठणी तिकी व

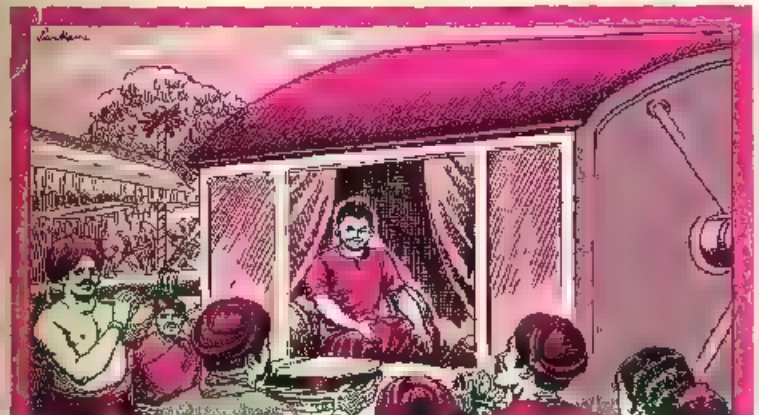
दगड्ड 'नको नको' म्हणून सांगत असताना त्याला मेण्यांत बसवून निरोप दिला.

नवरा एकाचा राजासारखा घरी परत येत असलेला पाहून दगड्डच्या बायकोला आश्चर्य वाटले. तिच्यासाठी नवऱ्याने आणलेली पैठणी, जरी काठीं जुगडी व सोन्याच्या पुतळ्या पाहून तिने चकित होऊन नवऱ्याला विचारलें—"काय हो हे सर्व तुम्हाला कोठें व कसे काय मिळालें?"

दगड्डने बडलेला सर्व वृत्तांत सांगितला व म्हणाला—"त्या लव धरच्या लोकांनीं

मेण्यांत बसवून घरीच बळजबरीने पाठविले म्हणून मी आलो. नाहोतर माझी या घरी बायची सुलीच इच्छा नव्हती कारण मी आणखी किती नांदे फोडली असती, किती कांच्या कंबरां मोडल्या असत्या, कितीकांना त्यांच्या शेंख्या घळून ओढले असतें व कितीकडे भरलेल्या चागरी लाव मारून उकटून टाकल्या असत्या."

नवऱ्याचे नाच पाळटले असले तरी अवघडेंत काही विशेष फरक पडला नाही, पुढे त्याच्या बायकोला कळलें. म्हणाली "घरी स्वस्थ पडून राहतांत म्हणजे पुरे!"

परंतु दगडूचा पोपटवाल्याच्या ज्योतिषा-
वरचा विश्वास तिला मात्र कमी झाला नाही.
म्हणून ती बायकोला सांगितल्याशिवाय
धरावाहेर पडला. काळोख पडून लागण्याच्या
सुमारास एका गांवी येऊन पोचला. तो ज्या
धर्मशालेत उतरला होता त्या धर्मशालेत
एका साधूचे प्रवचन चालू होते. खूप गर्दी
होती. दगडूने मूठ पिळबटून साधूच्या
तांडात एक मुळा मारला. सर्व तोंड रक्त-
बंवाळ झाले. लोकानी दगडूला धरून स्व-
यंवरले. त्याची चांमडी लेवून लागली तेव्हा
कोठे त्याच्या मनाचे समाधान झाले.
“भाय पालटले आहे ही!” असे दगडू
कितीदा चोरवला तरी त्याचे मारगे
थांबले नाही.

“अहो तो कोणी वेडा दिसतो आहे.
त्याला कशात मरता? सोडा निचांपाळा.”

असे साधू आपल्या भक्तांना सांगू लागला.
नाहिल तर दगडूला वांचविले नसते तर त्या
विचारी त्याला इहलोकची यात्रा संपवून
परलोका प्रयाण करावे लागले असते.

ज्योतिष्यावर त्याचा होता नव्हता तो
सर्व विश्वास उडाला व दगडू रडत कुयत
कसाकसा घरी परत आला. घरी आल्यावर
त्याने पडलेले सर्व वृत्त आपल्या बायकोला
सांगितले.

“मी जाऊ नका म्हणून किती सांगितले.
पण तुम्ही ऐकाल तर ना? माग्य कसे तरी
आपो आय पालटते कोणी सांगून पालटते
का? नशिबी आले त्यावर समाधान मानून
म्हावे लागते.” बायकोने दगडूला सवुपदेश
केला. तेव्हापासून दगडू त्याची बायको
सांगेल तसेच बागू लागला पुढे दोघं
सुखी झाली.

समुद्रराणीचे गुलाम

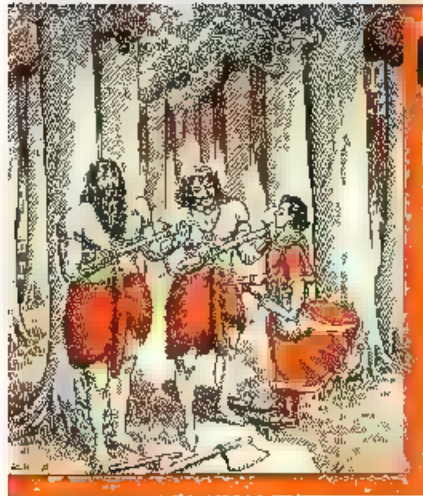
[२]

दुसऱ्या दिवशी राजकुमार वनराणीकडे
जायला निवाळ तेव्हा त्याची प्रेमिका
आली. तो तिच्या आनंदाने त्याच्या लक्षाची
शुभवासा सांगण्यासाठी उत्सुक होता.
म्हणाला “आपल्या लक्षाला समुद्रराणीने
परवानगी दिली आहे व त्यासाठी आवश्यक
त्या सर्व वस्तु वनराणीकडून आणायला
सांगितल्या आहेत.”

“म्हणूनच घाईघाईने तुला सावध करून
ठेवण्यासाठी मी भावत इकडे आले आहे.
ती वनराणी या समुद्रराणीच्या चौशट दुष्ट
आहे. तिच्या हातातून तू जिवंत परत
आलास म्हणजे स्वतःला आम्हेशाही समज.
मी समजते ते सर्व लक्षपूर्वक ऐकून व, मी
सांगितलेल्या गोष्टींपैकी कोणतीही गोष्ट

विसरलास तर आपली परस्परांची ही
शेकटचीच भेट हे विसरू नकोस. मी तुला
दोन बाकू, दोन कुऱ्हाडी आणि दोन पाव
रोव्या देते. वनराणीकडे जाण्याच्या वाटेवर
त्या कत्तीची गरज असलेले जे कोणी तुला
भेटतील त्यांना तू त्या वस्तू देऊन टाक.
वनराणीकडे पोचल्यावर तू काय काय गोष्टी
लक्षांत ठेवायला हव्या त्या पण सांगून ठेवते.
ही उशी देते आहे, ती वनराणीने पाठलेल्या
सांपाला दे तो सांप वनराणीच्या वरांत
ओसरीत बसितोवर घेदोळे करून पळून
यसतो. त्याच ओसरीत निरनिरव्या रंगाच्या
तुऱ्यां तुला दिसतील. त्या सर्व धोक्याच्या
तुऱ्या आहेत. तांबड्या खुर्चीवर बसलास
तर एकदम मी जळू लागेल व क्षणाधीन

तुझ्या सर्व अंगाची राखरांगीली होवन जाईल. पांढऱ्या खुर्चीवर बसलास तर एकदम पाण्याचा खोटा येऊन तू त्याला बुडवून जाहीस. निव्व्या खुर्चीवर बसलास तर तुझ्या सर्व रक्तवाहिनीया फुगून जातील व तुला तत्काळ मरण येईल. पिबळ्या खुर्चीवर बसलास तर एकदम पित्त बाहेर व्र तू मरून जाहीस त्याच व्योसरीत एका कोपऱ्यात एक काळी खुर्ची ठेवलेली आहे. त्या खुर्चीवर तू बसायला हरकत नाही. आणखी एक गोष्ट सांगून ठेवते. बनराणीने कांही जरी खायला दिले तर तू चुकून देखील ते खाऊ

नकास. मी सांगितलेल्या सर्व गोष्टी नीट लक्षात ठेव" त्याची प्रेमिका म्हणाली.

"तू सांगितलेल्या सर्व गोष्टी लक्षात राहाणे कठीण आहे. पण प्रयत्न करीन." असे सांगून राजकुमार बनराणीकडे निघाला तो समुद्राच्या काठाकाठाने कांही अंतर चाखून पुढे एका जंगलात निघाला जंगलात त्याला दोघे जण मोडक्या चाकूने लाकूड ताशीत बसलेले भेटले. त्यांना त्याने ते चाकू चांगले उघडोगी पडतील असा विचार करून प्रत्येकाला एकेक चाकू राजकुमारीने सांगितल्याप्रमाणे देऊन टाकला. चाकू मिळाला म्हणून त्यांना पण परमानंद वाटला.

आणखी पुढे गेल्यावर त्याला दोघे जण एक मोठे झाड तोडण्याच्या प्रयत्नात दिसले. त्यांना कुन्हाडीचा उपयोग होईल असा विचार करून त्याने त्या दोन्ही कुन्हाडी त्यांना देऊन टाकल्या. त्याच्या शोधत कुन्हाडीपेक्षा राजकुमाराने दिलेल्या कुन्हाडींनी झाड चांगले कापले जात असल्याचे पाहून त्यांना आनंद झाला.

आणखी थोडे पुढे गेल्यावर एक लांडगा व अस्वल त्याच्या अंगावर बाचून आले. त्याने एका रोंटीचे दोन तुकडे

करून एकेक प्रत्येकासमोर टाकला. तोंडात तुकडे घेऊन लांडगा व अस्वल परतले व आपापल्या जागेवर जाऊन खात बसले. न्यावेतर तो बनराणीच्या घरात निर्मयकणे सारला

आत एका सिंहासनावर बनराणी बसलेली होती. त्याला येण्याचे कारण विचारून घेऊन ती म्हणाली " म्हणजे माझ्या धाकट्या बहिणीने तुला पाठविले आहे तर ? दुख्ख आला आहेस, बस घटकाभर आरामाने" असे सांगून तिने त्या रंगीत छुर्च्याकडे बोट दाखविले तो त्यापेकी एकाहि सुर्चीवर बसला नाही व कोपऱ्यात ठेवलेल्या काळ्या सुर्चीवर जाऊन बसला

ते पाहून बनराणीचे तोंड उतरले. ती स्वतःला सावरून ती म्हणाली "तुला सायला थोडे आणून देते साऊन पाणी पी," असे सांगून ती आत गेली. मध्ये थोडा वेळ मिळाला तेवळान तो साप भेटाळी करून कोठे बसला आहे हे पाहून तो त्याच्याजवळ गेला साप आपला फण वर करून फुत्कार सोडून लागला राजकुमाराने सांपापुढे उशी ठेवून दिली. लगेच साप उशीवर ठावे ठेवून सोपिंग गेला.

तेवळान बनराणी थका लाठलीत लाडू घेऊन आली व ही त्याच्यासमोर ठेवीत म्हणाली "खा सावकाश. तुझे खाऊन होईपर्यंत तुझ्याबरोबर बें कांही पाठवायचे आहे ते तयार करते." असे सांगून निघाली बाता जाता म्हणाली "नामा, ए नामा ! या पाहुण्याची काळजी घे बरं का !"

ती आत गेल्यावर राजकुमाराने लाडू उचळून सिंहात ठेवून दिला. कांही वेळाने बनराणी परतली. एका गाठोळ्यात लक्षाला आवश्यक त्या सर्व वस्तू ती घेऊन आली होती. आल्याबरोबर सांपाला

हाक मारून तिने विचारलें—“बाबा ! पाहुण्यांना कोणत्याही प्रकारचा त्रास झाला नाही ना ?”

पण सांपानें उत्तर दिलें नाहीं. तो उन्नीस ठोकें उरून झोपलेला होता तें पाहून तिच्या वाईट वाटलें. परंतु तादली रिकामी पाहून तिचा चेहरा थोडासा खुलला.

म्हणाली—“बाबू थांबज्या का ? हे पहा, तुज्या लग्नाला कारणानें समान ! ये बरे का आतां !” असें सांगून तिने त्याला निरोप दिल्या.

त्याने धराकडे वळून टाकलें जसेल नसेल, धराच्या आवारांत आपल्यापरोबर त्याच्या मित्रांतला बाबू फुगूं लागला व फुगतां फुगतां झोंपल्या एवढा शाब्द. तो खोखा असता तब आपली गत काय झाली असती याची कल्पना करूनच त्याच्या अंगावर शहारे उभे राहाले.

तेव्हां कोठें वनराणीला हा गडी हातातला निस्तरून या गोष्टीची खात्री झाली असावी. म्हणून ती ओरडून म्हणाली “ए लांडक्या, ए अचला ! पकडा त्याला !”

लांडगा व अचल त्याला सायरा त्याच्या अंगावर बांदले त्याने त्याच्याजवळ जी दुसरी रोटी होती तिचे दोन तुफडे करून दोघांच्या सनोर टाकले. दोघे ते तुफडे तोंडांत धरून आपल्या जागी जाऊन बसले व खाऊ लागले राजकुमार पुढें निघून गेला वनराणी पुन्हां ओरडली—“ए लाकड तोळ्यांनो, झोपलांत काय !”

लाकडतोळ्यांनीं वेकिं वर करून पाहिले व त्यांचा कच्चाडी देणाऱ्याला ओळखून त्यांनी त्याला पुढें जाऊ दिले.

वनराणीनें आपली इच्छा ओरडून पाहिलें. ज्यांना त्यानें बाबू दिले होते

त्यांना बाबू देणाराला ओळखून त्याला पुढें जाऊ दिले

तो आपल्या मोठ्या बहिणीकडे जाऊन देखील सुखरूप परत आलेला पाहून समुद्र राणीला आश्चर्य वाटलें. म्हणाली “आजस सुखरूप परत ! स्वतःच किती हुशार आहेस रे तू !”

राजकुमार तिच्या त्या बोकल्यावर फुलत गेला परंतु राजकुमारी रात्री त्याला येऊन भेटली व म्हणाली “ही राणी म्हणजे सामान्य नव्हे, कैद्यादीणि आहे कैद्यादीणि ! आपण रात्री नाहींसे झाले नाही तर दोघे

माणाला सुद्धे. तू तबेच्यांत जाऊन एका घोळ्यावर सोन्याचे खोर्गीर आणि एका थोडीवर चांदीचे खोर्गीर घालून तयार ठेव. रात्री समुद्रराणी झोपल्यावर आपण धडून जाऊ. जो थोडा वेळ आहे तेवढ्यांत एक दोन कामे उरकून घ्यावी लागतील मला.” राजकुमारी म्हणाली.

ती आपल्या सोप्याच्या खोलींत गेली. राणीच्या शयनगृहाशेजारीच होती ती राजकुमारी राणीची मुख्य दासी होती. म्हणून तिच्या मुद्रामजबळ खोली विली होती. आपल्या खोलींत जाऊन तिनें-

एका फडक्याच्या तीन चिंध्या केल्या व प्रत्येकाला गांठी मारून एक राणीच्या परगजावर बसून पुढां झोपली. तासाभरात तिची झोप मोडली तेव्हां तिने विचारलें "मुली, काय करते आहेस ग ?"

नंतर राजकुमार घोड्यावर व राजकुमारी बोटीवर बसले व आपापल्या घोड्यांना टांच दिली. फोडे वायुवेगानें धावू लागले.

एक घडर राज गेल्यावर राणीने हाक मारून विचारलें "मुली ! झोपली आहेस का ग ?"

"नाहीं वाईसाहेब अक्षरगुंडाळते आहे." एक गांठ म्हणाली राणी दुसऱ्या कुर्जावर बसून पुढां झोपली. तासाभरात तिची झोप मोडली तेव्हां तिने विचारलें "मुली, काय करते आहेस ग ?"

"केर काढतें आहे वाईसाहेब !" दुसरी गांठ म्हणाली.

तासाभरात राणीने पुढां झोप मोडल्यावर विचारलें "झाला का केर काढून ?"

"केव्हांच झाला ! बूळ पेटवायला जातें आहे." तिसरी गांठ म्हणाली

आणखी तासाभरात राणीने विचारलें - "बूळ पेटली का ग चांगली ?"

पण उत्तर आलें नाहीं

राणीला संशय आला. उठून राजकुमारीच्या खोलींत जाऊन पाहिले. तिच्या गांठी दिसल्या. "अगोवाई ! माझ्याकडून सिकलेल्या मंत्रविद्येचा माझ्यावर प्रयोग ! त्या राजकुमाराशीं तिचे कस मी होऊ देणार नाहीं." असें पुढपुढत ती तपस्व्यांत गेली. तिच्या बाटत होतें तेंच झालें. दोष उचम घोड्यांची जोडी नार्दंशी झालेली दिसली.

रुगेच घोड्यांचें दाणापाणी करणाऱ्या मुलाला बोलावून म्हणाली "माझ्या एडक्या-

चा बसून जा आणि वाढत तुला जो कोणी राणी वा मजकूर दिसेल त्याला धरून घेऊन ये." राणीचा एडका वायुवेगानें धांवत असे. मुलगा त्यावर बसून निघाला

तोपर्यंत राजकुमार व राजकुमारी पुष्कळ दूर निघून गेले होते. परंतु अजून पुष्कळ दूर त्यांना जावयाचें होतें. राजकुमारी राजकुमाराला म्हणाली "तो आवाज ऐकला का, राणीच्या एडक्याचें ओरडणें ?" तिने घोड्यांना मंत्र टाकून दोन झुडपें करून टाकलें व स्वतःला व राजकुमाराला उंदीर करून घेतलें. नोकर जवळ आला व दोन उंदीर पाहून "उंदीरच वाटतें कशाला हे ?" असें म्हणत परतला व राणीला जाऊन म्हणाला-"राणीसरकार ! अहो दोन झुडपें व दोन उंदीर दिसले. त्यांना धरून घेऊन येऊ का ?"

"मूर्खा ! हे विचारायला का तूं येथवर आलास ? दिसेल त्या प्राण्याला घेऊन ये !" राणी म्हणाली

तो येऊन पोचला तोपर्यंत राजकुमारीने आपल्या दोन्ही घोड्यांना दोन झाडे करून दोघांना दोन चिमण्या करून घेतले. नोकरानें दोन चिमण्या पाहिल्या आणि परत जाऊन म्हणाला-"वा खेपेस उंदीर नाहीं, पण चिमण्या दिसल्या. धरून घेऊन येऊं का ?" याच्या हातून होणारें काम नाहीं हें, असा विचार करून राणी स्वतः निघाली. परंतु ती जवळ येण्यापूर्वीच दोघ दूर जमिनीवर पांचली होती म्हणून तिला हताश होऊन परततचें लागलें. राजकुमार आपल्या घरी गेला त्यानें आपल्या प्रेमिकेची ओळख आईवडिलांना करून दिली. राजानें त्या दोघांचें आश्रमागानें लग्न करून दिलें.

चाणाक्ष हेर

एकदा चंपापुरीचा राजा व नीलगिरीचा राजा यांचे परस्परांशी काही कारणांनी वैर वाढत गेले आणि शेवटी युद्धापर्यंत गजल जेजून पोचली. चंपापुरीच्या राजाचा नीलगिरीचा राजा युद्धाची तयारी करीत असल्याचे त्याच्या हेरांनी सांगितले. तेव्हा पासून छत्रपत्या हेरांचा आपल्या राज्यांत प्रवेश मिळू नये व शत्रूकडची इच्छावृत्त वातमी आपल्याला मिळत राहानी यासाठी त्याने काही हेर नेमले.

एक हेर मजुराचा वेश करून निघाला तो राजधानीतल्या मुख्य रस्त्यावरून चालत सगरमाहेर वर निघून गेला. थोड्या वेळाने त्याची वहाण तुटली. जाता काय करावे या विचारात तो पडला असता सुदैवाने त्याला एका झाडाखाली एक चांमार बसलेला

दिसला. हेराने आपली तुटलेली वहाण त्याला देत म्हटले—“लवकर शिवून दे.”

चांमार वहाण शिवू लागला तेव्हा वाटेने जाणारा एक बण चांमाराला पाहून थांबला व विचारू लागला “काय काय ? काठ्यांना कुंपण घालतां आहां वाटेत ? शायना मोक्ष मिळाल्याचे काही कळले का ?”

“का कळले नाही ? तीन प्रहर होऊन गेले, दोन पत्यांनी तिथेजण सूर्य क्षोषण करतो ते क्षोषण करून मेले, तीन वर्षां पूर्वी मेलेल्याच्या मदतीने तिघांना जाकून टाकले.” स्वयंस्वरूप हंसत चांमार म्हणाला.

“म्हणजे नव्हे आहे पुरेसे म्हणतोस ?” वाटेने जाणाऱ्याने विचारले

“खुल्या ! उघां येणाऱ्या पाया- साठी समुद्राचीं मुळे वाट बहात आहेत.

मसांचे पोट भरलं, म्हणा !” चांमार म्हणाला.

वाटेने जाणारा मनुष्य पुढे जाऊ लागलेला पाहून हेराने आपली तलवार उपसून त्याला बडविले व त्याला दोरीने बांधून टाकले.

चांमार मध्ये पडून त्याला सोडून पावला सोबू लागला—“अहो वेडा आहे तो ! त्याला कशील पकडतां ?”

तत्क्षण हेराने त्या चांमारचे पण हात पाठी मागून बांधून टाकले व दोघांना नेऊन घरबारांत हजर करून म्हणाला—“हे दोघे शत्रूचे वस्ताद हेर आहेत. दोघांची चवकळी करून दोघांना योग्य ती शिक्षा करावी.”

पण चांमाराने किंवा त्याच्याशी बोळणारा तो मनुष्य दोघांपैकी एकांनंदेखील शत्रूचे हेर असल्याचे कळू केले नाही. म्हणाले—“आम्ही दोघे थंडत काही तरी बोलत होतां व उगीच आमच्यावर संशय करून आम्हां दोघांना घेऊन आपल्या समोर हजर केले आहे.” “बरं पण तुम्ही बट्टेथडतच काय व शत्रूच्या दोघां हेरांचा शिरच्छेद बोललांत हें सांगाऊ की नाही ?” संन्याने त्यांना विचारले. तेव्हा दोघांनी निरर्थक काही तरी बोललो असल्याचे व ते जातां आठवत पण नसल्याचे सांगितले.

तेव्हा संन्याने आपल्या हेरांना विचारले. त्याने एक बक्षरदेखील न चुकता सर्व जसेच्या तसे सांगितले. ते ऐकून चकित होऊन मंत्री राजाचा म्हणाला “महाराज ! आपला हेर स्वरोस्वरच फार चाणाक्ष आहे. त्याच्या चाणाक्षपणामुळे देशावरचे एक मोठे संकट टळले. त्याला बक्षिस द्यावे व शत्रूच्या दोघां हेरांचा शिरच्छेद करावा.”

“परंतु त्यांच्या संभाषणावरून राज्यावर कोणते संकट येणार होते हें नाही कळले मला.” राजा म्हणाला.

औषध मागून घेऊन ये म्हणजे शाले.”
राजारामाने सूचना केली

विठ्ठलकडे कर्जाची रक्कम अजून होती म्हणून राजारामाने त्याच्या हातांत पैसे दिले नाहीत. विठ्ठलने आपल्या गांवच्या आज्ञाच्याचे पाय धरून जोडे औषध मागून घेतले व राजारामाला आणून दिले. तो त्यांतले रोज थोडे थोडे घेऊन लागला. पण दुखणे कमी झाले नाही व औषध संपले. म्हणून त्याने विठ्ठला पुन्हा जोडे औषध घेऊन यायला सांगितले. पण विठ्ठल म्हणाला: “घरी, आता त्यांच्याकडे ते औषध नाही.

हृदयविकार बरा झाला त्याचा, म्हणून औषध बंद केले त्याने.”

“करी तर तो बरे कोठे राहतो व औषध कसे देतो, नाऊन चक्करी करून जे” राजाराम म्हणाला. विठ्ठलने दुसऱ्या दिवशी येऊन चक्करी करून कळले ते सांगितले, त्या वैद्याचे घर चार मैलावर होते. गरिबांकडून एका आठवड्याला लागणाऱ्या औषधासाठी चार आणे घेतो. इतरांकडून एक रुपया घेतो

ते पेठून राजारामाला चार बार्हेट घाटले. दर आठवड्याला एक रुपया काढून बायचा म्हणजे किती खर्च! पण जिवावरचे दुखणे, नीन विषस मनांतल्या मनात उद्यापोह करून त्याने काही तरी मनावे उरविले.

एक दिवशी दुपारी विठ्ठला बोलावून म्हणाला: “हे पहा, मी बाहेर वाटो आहे एका अगत्याच्या कामासाठी, तू घरी रहा, कोठे जाऊ नकोस मी परत येई पर्यंत.” असे सांगून तो सरळ विठ्ठला गांभी विठ्ठला झोपडीतच गेला घरांत विठ्ठली दोन मुले होती. त्याने त्यांना विचारले: “तुमची आई कोठे गेली रे?” “गळ कापून घेऊन यायला गेली आहे!” मुले म्हणाली

कांदोळा

विठ्ठला मोठ्या मुलाचे बघ असेल घाराचे. त्याच्या हातांत चार आणे देऊन राजाराम म्हणाला: “भरप वैद्याचे घर माहीत आहे का रे तुला? त्याच्याकडे जाऊन दुसऱ्या बाबाना छातीत दुखते आहे असे सांगून एका आठवड्यापुरेसे औषध मागून येऊन ये. वैद्याला काय सांगतील?”

“आमच्या बाबांच्या छातीत दुखते आहे. एका आठवड्यापुरेसे औषध या म्हणून सांगतो.” विठ्ठला मुलगा म्हणाला.

“फार दुखते आहे म्हणून सांग, बरे का? तू, येईपर्यंत मी येथेच बस पाहातो.” स्वस्तांत औषध मिळेल या आशेने त्याने ही युक्ति केली होती.

मुलगा धांवत शेतामधून वैद्याकडे जात असता त्याच्या आईने त्याला पाहिले व विचारले: “कोठे रे नाकलास?”

“बाबांच्या छातीत फार फार दुखते आहे म्हणून, राजाराम भाऊंनी आपल्या घरी येऊन मला हे चार आणे दिले व लवकर औषध घेऊन ये म्हणून मला पाठविले आहे.” मुलाने ऐकले होते ते जसेच्या तसे सांगितले.

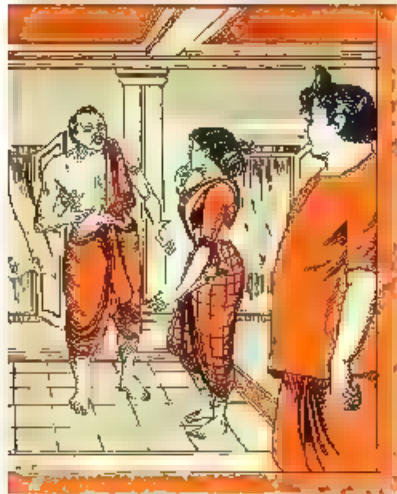
विठ्ठली बायको धावतून गेली. म्हणाली: “आपले मातयच फुटले की रे बग! ते

पैसे माझ्याकडे दे. तू काय आपतोस औषध? बीच घेऊन येते औषध.” असे सांगून तिने मुलाकडून पैसे मागून घेतले व वैद्याच्या घरी जाऊन वैद्याला म्हणाली: “वैद्यबुवा! गरिबाचे मातयच फुटले बघा! मुलांच्या बाबांना छातीत दुखते आहे हो. हे चार आणे घेऊन औषध द्या व गरिबावर दया करा!”

वैद्याने तिला म्हटले: “हे पहा, रोग्याला पाहिल्याशिवाय औषध कसे देऊ नये!”

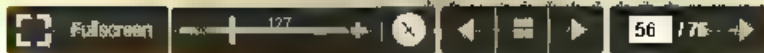
“पांच मैल दूर राजारामभाऊंच्या घरी कान करलात ते, इतके धूत कशी जाणू

त्यांना 'ह्या करून औषध घावें.' पाय घळून विनंती केली तिने.

"राजारामभाऊ म्हणजे प्रसिद्ध श्रीमंत गृहस्थ आहेत. त्यांच्या घरात काम करणाऱ्यांचे त्यांनीच औषध पाणी केले पाहिजे. म्हणजे मी एक रुपया तरी एका आठवड्याच्या औषधासाठी घेणार." वैद्य म्हणाला.

तिचा नवरा नौकरीला असला तरी त्याला पगार न घून कर्जाची फेड करण्यासाठी तो काम करीत आहे असे सांगून तिने रोम्याला बघायला घेण्याचा कष्ट करावा अशी विनंती केली.

वैद्य म्हणाला-"हं पहा, माझ्याकडे कित्येक लोक येतात. मी कसा येईं? हे गृहस्थ आपली गाडी घेऊन मला नेण्यासाठी आले आहेत." वैद्याला नण्यासाठी आलेले गृहस्थ म्हणजे गोपाळ सर्व ऐकतच होता. म्हणाला-"बाहे! मला माझ्या गाडीत घेऊन येऊ तुझ्या नवऱ्याला."

गोपाळ विठ्ठल्या बायकोबरोबर राजारामाच्या घरी गाडी घेऊन आला. विठ्ठल तेथेच होता. बायकोला गाडीत बसून आलेली पाहून त्याला आश्चर्य वाटले. नवऱ्याची तब्येत छान असलेली पाहून तिने विचारले-

"प्रकृति बरी झाली वाटते?"

"मला काय झाले?" विठ्ठलने विचारले.

विठ्ठल्या बायकोने घडलेले वृत्त सांगितले. "मालकांनी तब्येत पण छान आहे. आज उजाडतच उठून कोठे तरी कामाला म्हणून गेले. बार्देत मुलगा नेटका बसेल, कांही तरी काम करून असेल. तें त्याला बरोबर कळलें नसेल." विठ्ठल म्हणाला.

नवरापायकोने गोपाळला उगीच तसदी दिव्याबद्दल त्याच्याजवळ क्षमा मागितली. गोपाळ गाडी घेऊन आपल्या गाडी निघाला. लिकडे विठ्ठल्या घरी राजाराम बुलावी

वाट पहात बसला होता. मुलगा येतांच त्याने विचारले-"कायरे कोठे आहे औषध? आणि इतका लवकर कसा काय आलास?"

"माझी आई गेली आहे औषध आणायला," मुलगा म्हणाला.

विठ्ठली बायको अजून का बरें आली नाही! असा विचार करीत राजाराम बराच वेळ बसला, इकडे छतीत जास्त दुखू लागले. शेवटी वैद्याच्या गाडी जातो असे मुलाला सांगून तो निघाला. बार्देत विठ्ठली बायको औषध घेऊन येताना भेटेल असे वाटले होते त्याला.

ती बार्देत भेटली नाही तर त्याला स्वतःच वैद्याकडे जावे लागेल व एक श्रीमंत समजून वैद्य एक रुपया खात्रीने घेईल ही धास्ती पण मनात होतीच त्या भीतीने त्याने बार्देतल्या अंगड्या कनबडीचे पैसे सदऱ्यांत बांधून त्याचे माठोडे केले. ते एका हातात घेतले व दुसऱ्या हाताने दुखत असलेली छाती घळून चालू लागला. पण बेशुद्ध होऊन बार्देतच कोठे तरी पडला.

त्याच वाटेने गोपाळ गाडी घेऊन येत होता. त्याने त्याला बेछादवस्थेत पाहून पाणी छिपडून शुद्धीवर आणले. डोळे

उषड्यांच म्हणाला “ओषध आपलेंस का घाई!” त्याचा अर्थ गोपाळला काय कळणार? त्यानें राजारामाला गाडीत बसवून गाडी बघान्या परासभोर जाऊन उभी केली वैद्य रोम्याला तपासून म्हणाला “कोण हा! रोग सुरलेला आहे. रोज तपासून ओषध बदलवें लागेल. नाही तर जिवाला धोका आहे!”

“कोण आहे कोणाला ठाऊक? मी वेऊन येईन त्याला रोज गाडीतून. जो खर्च होईल मी वेईन. गरीब विसतो आहे कोणी!” गोपाळ म्हणाला.

राजारामाला दुसऱ्या बिवशीं सुवां शुद्ध आली नाही. शुद्ध आल्यावर त्यानें गोपाळला विचारलें—“मी कोठे आहे? कोण तुम्ही?”

“घाबरू नकोस? चांगल्या जमांघ अग्रहस? कोण तूं? नांव काय तुझें?” गोपाळनें विचारलें.

“माझे नांव ऐकून काय करणार? आहे एक हुदईची गरीब माझे गाठोडे कोठे आहे?” त्यानें विचारलें.

गोपाळ म्हणाला—“तुम्हें गाठोडे आहे सुरक्षित राख्याजवळ, आठवळभरानें बरा झालास म्हणजे तुला मनाला वाटेल तसा ना परत.” राजाराम सांगितल्याप्रमाणे पळून जाईल अशी भीति बाटत असावी.

राजारामाचा शोध तिकडे चालू होता. शेवटीं तो गोपाळच्या घरी सांपडला. तो चांगला श्रीमंत आहे हें कळल्यावर गोपाळनें त्याला खुब झाडलें—“प्राणापेक्षां तुला पैसा ज्ञान वाटला होय?”

पण राजाराम आजारांत बेशुद्ध होऊन मी काय नोकलें काय केले हें कळलें देखील नाही हो असें सांगून ओषधाचा व गोपाळकडे राहण्याचा जो स्वर्च झाला तो सर्व देऊन आपल्या घरी परत गेला

उत्तरकांड

कार्तवीर्यजुनाच्या हातीं पराभव झाल्यानंतर देखील रावणाचा गर्व भंग झाला नाही. सर्व जगाळा पादाक्रांत करण्याचें ठरवून तो दिग्विजय करित किष्किथेला आला.

वालीचा भंजी तार हा रावणाचा म्हणाला— “रावणा! वाली तूर्त किष्किथेला नाही व इतर कोणी दुष्ट्याशी युद्ध करण्यास समर्थ नाही. वाली संधेसाठीं सप्रद तीरीं येला आहे. हा वहा हाडांचा डोंगर, वालीच्या

हातीं भरण आलेल्या दारांच्या त्या आस्वी आहेत. जुलदेतील वा डोंगरावर जाऊन आपल्याची बाहूळ देखील वालीला लागू नये पहावयाचें असेल तर थोडा वेळ बांब. वाली या हेतूनें मांजराच्या पावलांनें त्याला परत आल्यावर ती इच्छा पण पुरी होईल. बरण्यासाठीं जवळ गेला. पण वाली रुगेच

घाई असेल तर दक्षिणेकडे ससुद्धतीरावर जा. ती इच्छा आस्त लवकर पुरी होईल.”

रावणाचा तार बानराचा बयंकर राम आला. म्हणाला—“तुम्या मालकाचा सवाचार वेळम येजो ती तुम्या सनाचाराजा.” रावण पुष्पक विमानांत कसून दक्षिणेकडे सप्रद तीरीं गेला. तेथें मेरुपर्वतासारख्या विशाल आणि वज्रदेही वालीला संध्या करतांना त्यानें पाहिलें.

रावण पुष्पक विमानांतून उतरला. आपण आपल्याची बाहूळ देखील वालीला लागू नये पहावयाचें असेल तर थोडा वेळ बांब. वाली या हेतूनें मांजराच्या पावलांनें त्याला परत आल्यावर ती इच्छा पण पुरी होईल. बरण्यासाठीं जवळ गेला. पण वाली रुगेच

मार्गे वळेल आणि रावण जवळ येताच त्याला जगलेंत सरून आकाशांत उडाला. रावणाच्या सोडविण्यासाठी त्याच्या संस्थानांनी पुष्कळ आरडा जोरडा केला. परंतु वालीला अडवून मारुकाच्या सोडविण्याची शक्ति त्यांच्यापैकीं एकानेहि नव्हती.

वालीने रावणाच्या पश्चिम किनाऱ्यावर टाकून समुद्र स्नान करून संध्या केली. नंतर उपरेकडच्या समुद्रकाठी स्नान संध्या करून पूर्वेकडच्या समुद्रतीरी आला. तेथे स्नानसंध्यादिक आढोपून रावणाच्या जगलेंत घळत किष्किंधेला आला.

किष्किंधेच्या उद्यानांत रावणाच्या उतरवून त्याने विचारलें—“रावणा! तूं इतडे कसा काय आलास ?”

रावणाने वालीची श्रमा मागितली आणि म्हणाला “तुझ्यासारखा बळवान व वेगवान या जगांत कोणी दुसरा नाही. तूं एकट्याने मला चावही समुद्रांने स्नान करविलेंस. मी जमीन साक्षी ठेवून तुझ्या मैत्रीची भिक्षा मागत आहे.”

त्या प्रमाणे दोघांनीं अखीसमक्ष परस्पर मैत्रीची प्रतिज्ञा केली. रावण किष्किंधेला एक महिनाभर रहाला. वालीच्या घरा

रावणाच्या वालीचा सखा बाळ सुप्रीव याच्यासारखाच आदर मिळाला. त्यानंतर रावणाच्या त्याचे मंत्री गोलापून वेळून गेले.

अगस्त्य ऋषी वाली-रावणांच्या मैत्रीची कथा येथवर सांगून म्हणाले—“रामा! तुझ्या एका बाणाने त्याचा वध झाला तो वाली इतका बळवान होता.”

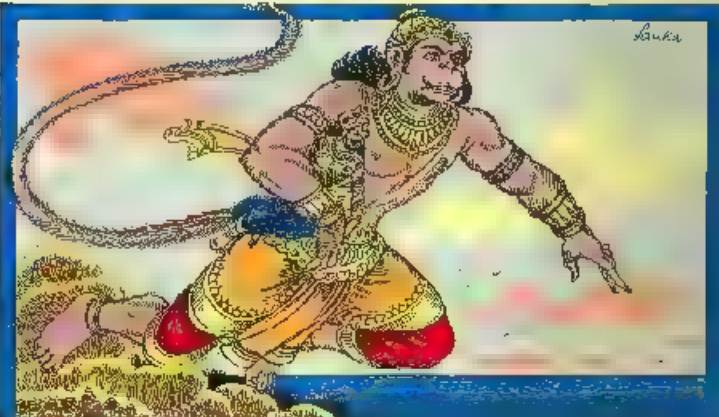
रावण म्हणाला—“महर्षि! वाली व रावण दोघे बळवान होते यांत शंका नाही. परंतु दोघांहून हनुमान अधिक बळवान आहे. त्याने शंभर योजनें समुद्र पार करून लवेंत प्रवेश केला. रावणाच्या अंतःपुरांत शिरला. एकट्याने सहस्रांची राक्षसांचा वध केला. एवढेंच नव्हे तर छंकेला जाग लावली. त्याने जीं साहसाचीं कामे केलीं तीं त्रिलोकांत इतर कोणत्या साध्य झाली असती असें माही मला वाटत. त्याच्यासारख्या बळवानाने वालीचा वध का केला नाही हे माही मला कळलें. तो असून सुग्रीवाच्या इतके कष्ट का सहन करावे लागले !”

अगस्त्य मुनी म्हणाले—“रामा! हनुमानाच्या शक्तीने तूं जें वर्णन केळें आहेस तें सर्व खरें आहे. त्याच्यासारखा बळवान, आपल्या ज्ञान मुखाचा एका जार्गी शोपवून

वेगवान व बुद्धिवान दुसरा कोणी नाही त्यानें बालपणींच कित्येक जकित करून सोडणारीं कामे केलीं आहेत. त्याला कदाचित तीं आठवत देखील नसावी. त्याला एक शाप होता. ती एक विचित्र गोष्ट आहे. ती सांगतो ऐक !”

मारुतीचा बाप केसरी मेरुपर्वतावर राज्य करीत असे, केसरीच्या बायकोने नांव अंजना. तिका वायुदेवाच्या रूपेने हनुमान हा मुकगा झाला. म्हणूनच त्याला वायुसुत व आजनेय अशीं नावे मिळालीं. अंजना तें सर्व खरें आहे. त्याच्यासारखा बळवान, आपल्या ज्ञान मुखाचा एका जार्गी शोपवून

रामांत पंदसुळे आणायला गेली. इगळे आंजनेय जागा झाला व भूक लागली होती म्हणून राहू लागला. त्याच वेळी सूर्योदय झाला. त्यालाच एक फळ समजून आंजनेयाने ते नेण्यासाठी उज्ज्वल केले. सूर्याकडे सूर्यासारख्या तेजस्वी आंजनेयाला जाऊ लागलेला पाहून देव दानव व यक्ष नवित झाले. कारण त्याचा वेग तेव्हाच वायू व गरुड यांच्याहून जास्त होता.

वायूने आपल्या मुलाला सूर्याकडे वांब तांना पाहिले व त्याच्या उज्ज्वलेचा त्याला त्रास होऊ नये म्हणून त्याने त्याच्यावर

हिनवृष्टि सुरू केली. वायूने आंजनेय सूर्या-अवळ पोचला तरी आंजनेयाला कांहीच त्रास झाला नाही.

आंजनेय सूर्याजवळ पोचत असता त्याच वेळी त्याला ऋष्यासाठी राहू त्याच्या रथांत शिरला. राहूला पाहून आंजनेयाने सूर्याला सोडून दे व राहूला ऋष्यासाठी वांबेल. राहू वावरून पळून गेला. तो सगळी इंद्राच्या दरबारास गेला व म्हणाला—
“इंद्र! हा अन्याय आहे. मी पूर्व समयी सूर्याला गिळण्यासाठी गेलो असता तू दुसऱ्या एका राहूला पाठवून दिलेस. तो सूर्यावरून मला देखील गिळण्याचा प्रयत्नांत होता”

लग्नेच इंद्र राहू बरोबर पेरवतावर वसून सूर्याकडे निघाला. आंजनेय राहू परत येण्याची वाट पहात असावा. राहूला पाहून तो त्याला ऋष्यासाठी वांबला. राहू ओरडला—“वाहि वायू, वाहि वायू!”

इंद्र म्हणाला—“वायूने नकोस! मी याला आतांच्या आतां छत्र करतो.” इंद्र बोलतच होता, आंजनेयाने पांढऱ्या पेरवताला पाहिले व त्याला एक फळ समजून खायला पांबला. इंद्राने आंजनेयावर हवून वज्र

प्रहार केला. त्या प्रहाराने आंजनेय एका डोंगरावर थाळून आदळला व त्याच्या वाय्या हनुवटीला जळून झाली.

या गोष्टीचा वायुदेवाला राग आला. त्याने इंद्राला या गोष्टीचा जांबला घडा मिळावा यासाठी जगांत संचार करण्याचे सोडून दिले आणि आपल्या मुलाला घेऊन एका गुहेत जाऊन राहू लागला. वायूचा अभाव झाल्याने सर्व प्राण्यांना आसोच्छ्वास देणे देखील अशक्य झाले. वैधर्मिक देव ऋषदेवाकडे गेले आणि त्याचे पय धरून कांही मार्ग काढण्यास विनंति केली.

ऋषदेव त्या सर्वांचा बरोबर घेऊन वायुदेव जेथे गुहेत जाऊन बसला होता तेथे गेला.

ऋषदेवाला पाहून वायुदेवाने आपल्या मुलाला घेऊन साष्टांग प्रणिपात केला.

ऋषदेवाने आंजनेयाच्या अंगावर हाव फिरविल्याबरोबर त्याला गुदरी आली. वायुदेवाला आनंद झाला व वायुसंचार पूर्वोक्ताला सुरू झाला.

वायुदेवाला आणखी जस्त प्रसन्न करण्यासाठी ऋषदेवाने सर्व दिग्बालकांना आज्ञा केली की त्यांनी उपयुक्त कर बाणा. इंद्राने वज्र प्रहार केल्यामुळे आंजनेयाच्या

माही. कुवेराने वर दिला की त्याच्या गवेचा प्रहार झाला तरी हनुमानाच्या देहाला त्याचा काही एक त्रास होणार नाही. शिवाने वर दिला की त्याच्या कोणत्याही घसाचा नाशतीच्या देहावर काही परिणाम होणार नाही. बिभक्त्याने देखील असाच काही तरी वर दिला.

हे वर मिळाल्यामुळे हनुमान अजेय झाला. त्याला कामरूप व इच्छागमन पण कामळे होते. आता कायदेवाच्या आनंदाला पारावार नव्हता.

त्यानंतर हनुमान अपार बलभासी झाल्यामुळे वाटेक तिकडे व वाटेक तेव्हा जाऊ येऊ लागला, एवढेच नव्हे तर रानांत तपश्चर्या करणाऱ्या ऋषी मुनींच्या आश्रमांत शिरून नासधूस करू लागला. तो क्षुद्रमुख आहे, असदेवाची त्याच्यावर कृपा झाली आहे, विद्वानांनी त्याला वर दिले आहेत इत्यादी गोष्टीचा विचार करून ऋषींनी व मुनींनी बरेच दिवस गण केली. परंतु हनुमान तपोवनाची शार्डे उपहून टाकी, मुनींची बक्षळ बळे फाडून टाकी व त्यांची भांडी फोडून टाकी. केसरी व बायदेव दोघांनी त्याला हा उपद्रव्याप सोडून थांबला

हनुवटीला जखम झाली होती. त्याचे प्रायश्चित्त म्हणून स्वाने वर दिला की बल-प्रहार झाला तरी त्याच्या देहाला काही कष्ट होणार नाही. तेव्हा पासून आजनेयाला बज्रदेही हे नांकरण मिळाले.

दुसऱ्याने आपल्या तेजाचा एक शतंश आजनेयाला दिला आणि असा वर दिला की तो एक महा विद्वान व भक्त होईल.

अश्वाने त्याला वर दिला की त्याला पाण्यांत प्रवेश केला तरी पाण्यापासून त्रास होणार नाही. यामने वर दिला की काल-दंडाचा त्याच्यावर काही परिणाम होणार

समजाऊन सांगितले. पण हनुमानाने तिकडे दुर्लक्ष केले. तेव्हा मुनींनी त्याला साप दिला—“तू आपल्या शक्तीच्या जोरावर हा उपद्रव्याप करीत आहेस. म्हणून जोपर्यंत कोणी तुला तुझ्या शक्तीची वाढवण करून देणार नाही तोपर्यंत तुला तुझ्या शक्तीचा उपयोग होणार नाही. तुला तुझ्या अंगांत एवढी शक्ति आहे हे कळणार देखील नाही.”

तेव्हा पासून हनुमानाला आपल्या शक्तीचा भास देखील होईनासा झाला व तो एका सुध्या मुलासारखा वाश्रमांत बावले लागला. तोपर्यंत वाली व सुग्रीव यांचा बाप ऋक्षरचस हा वानरांचा राजा मरण पावला होता. वानरांनी त्याचा मोठा मुलगा वाली याला राज्याभिषेक करून गादीवर बसविले व त्याचा धाकडा भाऊ सुग्रीव हा युवराज झाला. हनुमान व सुग्रीव यांची लहानपणीच

मैत्री जमली. हनुमानाला आपल्या शक्तीची कल्पनाच नव्हती म्हणून वाली व सुग्रीव यांचे भेटण वाटत गेले तरी यास्त्री वालीविरुद्ध आपला मित्र सुग्रीव याला काही मदत करू शकला नाही.

वैश्वर हनुमानाची गोष्ट सांगून पुढे अगस्त्य मुनि म्हणाले—“रामा! हनुमाना व्याकरण शिकण्यासाठी सूर्यावरून उदय-गिरीपासून अस्तगिरीपर्यंत हिंडत असे. कोणत्याहि विद्येत त्याची बरोबरी करू शकणारा दुसरा कोणी नाही. हा एक भावी ऋक्षदेव आहे.”

हनुमानाची कथा ऐकून रामाने विचारले—“मुनिवर! वाली व सुग्रीव यांचा बाप ऋक्षरचस हा कोण! त्यांच्या आईचे नांव काय! त्यांची कथादेखील सांगण्याची कृपा करावी!”

पूर्वजन्मीचे पुण्य

कावेरी नदीच्या काठी एका गांवी एक वेदपरायण ब्राह्मण रहात असे. त्याला कित्येक नवस केल्यानंतर उतारवची एक मुलगी झाली. मुलीचे नांव त्याने शारदा असे ठेवले. आईवडिलांनी मुलीचे सर्व काळ पुरविले. मुलगी लहानाची थोडी झाली तेव्हा त्यांना तिच्या लग्नाची काळजी वाटू लागली. एका गांवी एक विद्वान वैदिक तरुण पाहून व तो आपल्या मुलीला योग्य वर होईल हे ओळखून त्यांनी शारदाचे त्याच्याशी लग्न करून दिले. परंतु दुर्दैव असे शारदेवर तर आकाशच कोसळले. आपले सर्व धागिने व सोभाग्य चिन्ह काढून टाळून

जन्मभर वैधव्य भोगणे तिच्या नशिबी आले. पुढे काही दिवसांनी शुभ नांवाचा एक जन्मांध झाला. साधू शारदाच्या घरी आला. शारदाने त्याला तनूकार केल्यावर त्याने तिला “अखंड सौभाग्यस्त्री मम!” असा आशीर्वाद दिला.

शारदा तो आशीर्वाद ऐकून म्हणाली—“बुवा! हा काय आशीर्वाद दिलात! माझे भाग्य फुटले आहे.”

साधू म्हणाला—“शुली! जन्मांध असल्या-मुळे मला तें कळले नाही. माझ्या तोंडा-तून निघालेला आशीर्वाद मात्र कदापि शोकासागरांत लोटून परलोकीं निघून गेला. उभासहेअसवत करवितो.”

शारदाने श्रद्धाभक्तिपूर्वक त्या साधूने सांगितल्याप्रमाणे अत केले. पार्वतीने प्रसन्न

होऊन वर मागायला सांगितले. तेव्हां साधूनें देदीला घडलेले वृत्त निवेदन केले व हात जोडून निनवि केकी कीं ही जितकी या मुलीची परीक्षा आहे तितकीच माझी पण आहे. यासाठी या मुलीला अखंड सौभाग्याचा वर द्यावा. तें ऐकून पार्वतीनें शारदेच्या पूर्वजन्मीचा कृतांत सांगितला. म्हणाली—“पूर्व जन्मीं शारदा पांढर्या देशांतील एका ब्राह्मणाची एक पतिव्रता होती. त्याला दोन बायका होत्या. शारदा दुसरी व धाकटी बायको. शारदा फार सुंदर होती म्हणून तिच्यावरच पतीचे

प्रेम जास्त होतें. ती रात्रींदिवस तिच्या भोवतीच फिरे. हे सवतीमत्सरानें त्याच्या मोठ्या बायकोला पाहिले नाही. पतीच्या प्रेमाचा गर्व चढल्यामुळे स्वतः तिचा पदोपदीं अपमान करी व तिच्या कडूनच घरांतली सर्व कामे करवी. पतीकडून मिळालेला निरादर व सवतीची वागणूक असह्य झाल्यानें तिच्या आयुष्याचा शीट आला व त्यामुळेच तिला मरण पण आले.

तिकडे शारदाचे सौंदर्य पाहून एक तरुण तिचे मन आपल्याकडे वळवून घेण्यासाठी यत्न करूं लागला. परंतु पतिव्रता शारदानें

त्याला लपळपणा करूं दिला नाही. त्यामुळे तो अग्निष्टासारखा फिरूं लागला व त्यांतच त्याला मरण पण आले.

या जन्मीं त्याच तरुणार्थी शारदाचे लग्न झालें होतें. लग्न प्रसंगी पूर्वजन्मीच्या शारदाच्या सवतीनें या जन्मीं सर्पजातीत जन्म घेऊन तिच्या पतीला चावून तिच्यावर खूड उगवला.

तो वृक्षांत सांगून पार्वती पुढें म्हणाली— शारदानें श्रद्धेनें व भक्तिपूर्वक हें मत केले आहे. म्हणूनच मी तिला सौभाग्य लाभ झाला यासाठी आवश्यक तो सर्व उपाय

करतें. तिच्या पूर्वजन्मीच्या पतीचा जन्म पांढर्या देशांत झाला आहे. केव्हां तरी दोघांची भेट होईल व शारदाला सौभाग्य प्राप्त होईल.” असे सांगून पार्वती अंतर्धान पावली.

“शारदे! तूं पार्वतीनें जो आशीर्वाद दिला तो ऐकलाच आहेस. तुझें मत पूर्ण झालें. पार्वतीवर अढळ विश्वास ठेवून जें होईल त्यांत सुख मानून रहा.” असे सांगून साधू निघून गेला.

त्या दिवसापासून शारदाला रोज स्वप्नांत एक ब्राह्मण तरुण दिवूं लागला. तो तिच्या

गरोबर नेहनी असतो असे देखील तिला स्वप्नांत दिसू लागले. कांही दिवसांनी ती गरोबर झाली. गांवांत बोभाटा झाला. लोकांनी तिचे नाककान वधूत टाकण्याचे ठरविले.

त्याच वेळी एक आकाशवाणी झाली— “ही एक महा पतिव्रता आहे. तिची जो कोणी निंदा करील त्याला तत्क्षण मरण येईल.” ती आकाशवाणी ऐकून लोकांची तोंडे बंद झाली. तिने देवी प्रसन्न झाल्याचा वृत्तांत सांगून तिच्या आशीर्वादाने तिला स्वप्नांत पतिलास झाल्याचे सांगितले. तिला मुलगा झाला. तो देवीचाच प्रसाद झाल्याचे ऐक्य तिने सांगितले.

कांही काळ कोटल्यावर शारदा आपल्या मुलास घेऊन गोकर्ण क्षेत्री गेली. तेथे क्षेत्र दर्शनासाठी देशाच्या कानाकोपऱ्यांतून लोक

आले होते. त्यापैकी पांढऱ्या देशाचा एक ब्राह्मण तरुण शारदाला पाहून त्याला स्वप्नांत दिसणारी बाई ती हीच हे आठवून तिच्या जवळ जाऊन म्हणाला—“बाई! तुम्हाला मी रोज स्वप्नांत पहात असें!” शारदेने पण तिला स्वप्नांत दिसणारा तरुण तो तोच हें ओळखून चकित होऊन त्याच्याकडे पाहिले.

त्यानंतर दोघांनी परस्परांच्या स्वप्नांतल्या गोष्टी सांगून वृद्ध साधूने दिलेल्या आशीर्वादाचे व देवीने प्रसन्न होऊन पूर्वजन्मीचे जे वर्णन केले होते ते सांगितले. ते ऐकून तो ब्राह्मण तरुण तिला आपली पत्नी व तिच्या मुलास आपला मुलगा म्हणून मानून स्वदेशी गेला. त्याचे पुढील आयुष्य सुखाचे गेले. अशातन्हेने पूर्वजन्मीचे पुण्य फळास आले.

५१. रत्नामोर शिखर

मुद्रावत चोरपत्नी या चित्रकाराने चषदा वर्षे काम करून अमेरिकेतील या नर्षत शिखरावर वास्तव्य करून, विविध रंगवेल्ट व अजडमलिकण या चार शब्दांचे पुतळे कोरून बाडले आहेत. प्रत्येक कोडे ६० फुट उंचीचे आहे, १९४१ साली हा चित्रकार स्वर्गलोकी गेला.

